



Kulturdepartementet

Veileder

Revidert januar 2020

Skytebaner

Veileder for planlegging av skytebaner





Innhold

	FORORD	6
1	INNLEDNING	7
2	KULTURDEPARTEMENTET	9
	2.1 Hovedmål for idrettspolitikken	9
	2.2 Spillemiddelordningen	9
3	SKYTTERORGANISASJONENE	11
	3.1 Det frivillige Skyttervesen (DFS)	11
	3.2 Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF)	12
	3.3 Norges Skytterforbund (NSF)	13
	3.4 Norges Skiskytterforbund (NSSF)	14
4	BRUKERGRUPPER OG BEHOV	17
	4.1 Barn og ungdom	17
	4.2 Voksne hobby- og konkurranseskyttere	17
	4.3 Jegere	17
	4.4 Skiskyttere	17
	4.5 Personer med nedsatt funksjonsevne	17
5	RAMMEBETINGELSER	21
	5.1 Generelt	21
	5.2 Plan- og bygningsloven	21
	5.2.1 Byggeteknisk forskrift (TEK 17)	22
	5.2.2 Forskrift om konsekvensutredninger	22
	5.2.3 Retningslinje for behandling av støy i arealplanlegging, T-1442/2016	22
	5.3 Våpenloven	22
	5.3.1 Skytebaneforskriften	22
	5.3.2 Våpenforskriften	23
	5.4 Lov om statsbidrag til skytebaner	23
	5.5 Arbeidsmiljøloven	23
	5.5.1 Byggherreforskriften	23
	5.5.2 Internkontrollforskriften	23
	5.6 Annet lovverk	24
	5.6.1 Forurensningsloven med tilhørende forskrifter	24
	5.6.2 Kulturminneloven	24
	5.6.3 Naturmangfoldloven	24
	5.6.4 Lovhjemler for ekspropriasjon	24
	5.7 Overordnede kommunale planer	25
	5.8 Regionale planer	25
	5.9 Statlige planretningslinjer	25

6	PLANLEGGING AV UTENDØRS SKYTEBANEANLEGG	27
	6.1 Om planleggingsprosessen	27
	6.2 Behovsanalyse	28
	6.3 Programmering	29
	6.4 Forprosjekt	30
	6.4.1 Støy	30
	6.4.2 Sikkerhet	33
	6.4.4 Andre viktige faktorer i forprosjektfasen	35
	6.5 Regulering	37
	6.5.1 Kommuneplan	37
	6.5.2. Reguleringsplan	37
	6.5.3 Informasjonsarbeid	40
	6.6 Detaljprosjektering	40
	6.6.1 Organisering	40
	6.6.2 Skytebaner	41
	6.6.3 Skytterhus/klubbhus	42
	6.6.4 Tilhørende funksjoner	43
	6.6.5 Organisering av fellesanlegg	43
	6.7 Leie, kjøp eller ekspropriasjon av grunn	43
	6.8 Planlegging av drift av skytebaneanlegg	44
7	PLANLEGGING AV INNENDØRS SKYTEBANER	47
	7.1 Skytebane for rifle kaliber .22 og pistol	47
	7.2 Tilhørende arealer	49
	7.3 Leie av lokaler	49
	7.4 Andre innendørs skytebaner	49
8	NØDVENDIGE GODKJENNINGER FØR BYGGING	51
	8.1 Politigodkjenning	51
	8.2 Byggesøknad	52
9	BYGGING	55
10	FRAFLYTTING AV EKSISTERENDE ANLEGG	57
11	FINANSERING	59
	11.1 Budsjett / byggekostnader	59
	11.2 Spillemidler	59
	11.3 Momskompensasjon ved bygging av idrettsanlegg	60
	11.4 Momskompensasjon generell ordning	60
	11.5 Gjenervervserstatning	60
	11.6 Egenkapital og dugnad	60
	11.7 Støtte fra organisasjonene	60
	11.8 Annen finansiering	61
	LITTERATUR OG NETTSIDER	62



Forord

Skyting er en av svært få idretter som kan utøves aktivt fra 10-12 årsalderen og livet ut. Idretten samler dermed ulike generasjoner på en måte man ser få andre steder i samfunnet i dag. Samlet sett utgjør skyting den største individuelle idretten i Norge. De senere årene har aktiviteten totalt sett holdt seg relativt stabil. Det er en rekke ulike grener innenfor idretten, også grener som er godt tilpasset personer med nedsatt funksjonsevne.

Planlegging av skytebaner kan være kompliserte og tidkrevende prosesser. Det frivillige Skyttervesen (DFS) har fra lang tid tilbake hatt en egen anleggsavdeling ved Skytterkontoret, som har jobbet med slike saker. For at også andre skal kunne nyttiggjøre seg den erfaringen anleggsavdelingen har opparbeidet, har det vært et ønske fra flere hold om at det skulle bli utarbeidet en veileder for planlegging av skytebaner. Denne veilederen er utarbeidet som et svar på dette ønsket.

Hensikten med veilederen er å sikre gode prosesser i arbeidet med å etablere skytebaner. Selv om utgangspunktet for veilederen er etablering av nye skytebaner fra idé og frem til bygging, vil veilederen også være relevant ved utvidelse og ombygging av eksisterende skytebaneanlegg. Veilederen er ment å være et verktøy for skytterlag, foreninger og klubber, og for profesjonelle planleggere. Kommunens saksbehandlere og idrettskonsulenter vil også kunne ha nytte av planleggeren i sitt arbeid, da det sees en økende andel spillemiddelsøknader om tilskudd til skyteanlegg, og da spesielt rehabilitering av eldre anlegg.

Denne veilederen er et resultat av samarbeid mellom Kulturdepartementet og Det frivillige Skyttervesen, Norges Jeger- og Fiskerforbund, Norges Skytterforbund og Norges Skiskytterforbund, som er de fire største skytterorganisasjonene i Norge. Veilederen er utarbeidet av sivilingeniør Dag Rieber, som har mange års erfaring med rådgivning innenfor støy, sikkerhet og tekniske løsninger, samt planlegging av skytebaner. Skytterorganisasjonene og Kulturdepartementet har gitt nyttige innspill og bidrag i arbeidet med veilederen.

Lars Audun Granly, Ekspedisjonssjef, Kulturdepartementet

Jarle Tinnereim, Generalsekretær, Det frivillige Skyttervesen

Eldar Berli, Generalsekretær, Norges Jeger- og Fiskerforbund

Arild Groven, Generalsekretær, Norges Skytterforbund

Anne Rustberggard Varden, Generalsekretær, Norges Skiskytterforbund

1

Innledning

Denne veilederen har hovedfokus på planlegging av skytebaner, fordi erfaring viser at det er i denne fasen at behovet for en veileder er størst. Det finnes mye kompetanse på bygg og anlegg lokalt, og selve byggefasen blir ofte håndtert godt av skytterlag/klubber/foreninger. Ved planlegging er rekkefølgen på de ulike prosessene av avgjørende betydning, og veilederen er bygget opp rundt prosessen.

De siste tiårenes samfunnsutvikling, med økende fokus på miljø, får også konsekvenser for skytebanestrukturen i Norge i form av press for nedleggelse av skytebaner. Av samme grunn er det også blitt vesentlig mer komplisert å etablere nye skytebaner enn det var tidligere. Samtidig har det skjedd en økt profesjonalisering av alle prosesser knyttet til planlegging og prosjektering. Dette har medført at planlegging og bygging av skytebaner ikke lenger er noe brukerne av skytebanene kan gjennomføre uten hjelp fra profesjonelle planleggere.

Profesjonelle planleggere forventes å ha forståelse for planprosesser, men har ikke nødvendigvis detaljert kunnskap om de spesielle forholdene som kommer i betraktning ved etablering av skytebaner. Mange planleggere er heller ikke vant til å jobbe med så begrensede budsjetter som en gjerne har i frivillige organisasjoner. Derfor kan også profesjonelle planleggere ha nytte av en veileder som fokuserer på en prosess som har til hensikt å oppnå gode resultater og samtidig begrense kostnadene ved etablering av nye skytebaner.

Ved planlegging av skytebaner er det viktig at banene blir utformet slik at de kan brukes til den aktivitet som det planlegges for. Det er klare krav til støy og sikkerhet, som kan sette begrensninger for bruk av skytebaner. På skytebaner er det kun tillatt med skyteaktivitet som banen er godkjent for, og som er beskrevet i politigodkjent instruks.

Ordet «skyttebane» brukes i dette dokumentet både om enkelt-baner og hele skytebane-anlegg. Med «skyttebane» forstås det faste skytebaner der det foregår organisert skyteaktivitet. Uorganisert privat skyting, og feltskyting utenom permanent godkjente anlegg, faller utenfor plan- og bygningslovens regelverk, og omfattes derfor ikke av dette dokumentet. For feltskyting utenom faste godkjente anlegg kreves grunneiers tillatelse og politigodkjenning.

Denne veilederen er bygget opp rundt det tekniske knyttet til planlegging av skytebaner. Det er i tillegg viktig å huske på at etablering av nye skytebaner forutsetter utarbeidelse av reguleringsplaner, som skal vedtas politisk i kommunestyrene. Mange kommunestyrerepresentanter er lite kjent med skyting, og et godt informasjonsarbeid overfor politikerne kan dermed bli avgjørende for om en plan blir vedtatt eller ikke.

Dette dokumentet er bygget opp uten kryssreferanser og med en struktur som gjør at det kan egne seg som et oppslagsverk. For deg som ikke ønsker å lese veilederen fra perm til perm, anbefales det starte med innholdsfortegnelsen og gå direkte til det temaet du er interessert i.



5th ISSF WORLD CHAMPIONSHIP
ALL EVENTS
CHANGWU, CHN
31 AUG - 10 SEP 2018

NOR
DUESTAD J.
2471

BNK 경남은행

Matix Pull

SIUS

NOR
DUESTAD J.

Kulturdepartementet

2.1 Hovedmål for idrettspolitikken

Idrett og fysisk aktivitet har positive effekter både for den enkelte utøver og for samfunnet. Idrett er viktig på alle nivåer, for alle som driver med det, og for mange rundt dem, og verdiene og effektene knyttet til utøvelse av idrett er hovedbegrunnelsen for den statlige støtten til idrettsformål.

Kulturdepartementet skal med sin virkemiddelbruk gjennom idrettspolitikken legge til rette for at alle som ønsker det, skal ha mulighet til å delta i idrett og fysisk aktivitet i form av trening eller mosjon på fritiden. På denne bakgrunn utledes følgende overordnede mål for den statlige støtten til idrettsformål:

- Alle skal ha mulighet til å drive idrett og fysisk aktivitet i form av trening og mosjon.
- Gode idrettsanlegg skal gi flest mulig anledning til å drive med idrett og fysisk aktivitet.
- Den frivillige, medlemsbaserte idretten skal sikres gode rammevilkår for å gi grunnlag for et omfattende og inkluderende aktivitetstilbud der folk bor. Det legges særlig vekt på å utvikle attraktive tilbud til barn og unge.
- Samfunnet skal være godt tilrettelagt for egenorganisert fysisk aktivitet.
- Toppidretten skal styrkes ut fra dens rolle som identitetsskaper og dens bidrag til en positiv prestasjonskultur i det norske samfunn. Toppidrettsutøvere skal derfor gis treningsmuligheter som bidrar til prestasjoner på internasjonalt toppnivå innenfor etisk forsvarlige grenser.

Staten har som mål å bidra til bygging og rehabilitering av anlegg. Det offentlige har imidlertid ikke ansvar for å etablere anlegg for alle typer særvidretter og ferdighetsnivå i alle lokale sammenhenger. Det er viktig og nødvendig at det foretas behovsvurderinger på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. I den forbindelse er det viktig for staten å fremheve at de viktigste målgruppene for bruk av spillemidler til idrettsformål er barn (6-12 år) og ungdom (13-19 år). I tillegg vil staten legge til rette for at personer med nedsatt funksjonsevne skal kunne delta i idrett og fysisk aktivitet. Det er også et mål å legge til rette for at personer som i dag er fysisk inaktive kommer i gang med aktivitet.

2.2 Spillemiddelordningen

Kulturdepartementet har det overordnede ansvaret for forvaltningen av overskuddet fra Norsk Tipping AS til idrettsformål. Flere forvaltningsoppgaver knyttet til spillemidler til anlegg for idrett og fysisk aktivitet er overlatt til kommuner og fylkeskommuner.

Departementet fastsetter reglene for tilskudd og de maksimale søknadssummene for tilskudd til forskjellige anleggstyper. Det kan gis tilskudd til nybygg eller rehabilitering av alle typer skyteanlegg, samt rehabilitering av elektronisk målskivemateriell.

Spørsmål knyttet til spillemidler rettes til egen kommune eller fylkeskommune. Søknad om spillemidler skal sendes elektronisk på www.anleggsregisteret.no. Her finner man også mer informasjon om spillemiddelordningen.



Foto: Vidar Nilsen

3 Skytterorganisasjonene

3.1 Det frivillige Skyttervesen (DFS)

Foto: Norsk Skyttertidende



DFS ble opprettet av Stortinget 30. juli 1892 med virkning fra 1. juli 1893, med det mål å fremme praktisk skyteferdighet innen det norske folk og derved dyktiggjøre det for landets forsvar.

DFS fikk ny formålsparagraf fra 1. januar 2017. Formålsparagrafen er vedtatt av Skyttertinget og godkjent av Stortinget i desember 2016, og lyder: *Det frivillige Skyttervesens formål er å fremme god våpenkultur og praktiske skyteferdigheter, samt sikre tilgang til en desentralisert skytebanestruktur, til nytte for Forsvaret og samfunnet for øvrig.*

Skytterlagene

Aktiviteten i DFS utøves i rundt 845 skytterlag med til sammen ca. 138.000 medlemmer. Hvert skytterlag tilhører ett av 48 skyttersamlag, fordelt over hele landet. Det er totalt om lag 10.000 tillitsvalgte i samlag og skytterlag, og driften er basert på frivillighet. I nesten alle landets kommuner finnes det ett eller flere skytterlag som tilbyr instruksjon og skyteaktiviteter. Disse skytterlagene eier og vedlikeholder ca. 750 utendørs skytebaner, og ca. 500 innendørsbaner for skyting med kaliber .22 på 15 meters hold i vinterhalvåret.

DFS er en breddeorganisasjon for begge kjønn med et vidt spekter av skyteaktiviteter med både grovkalibrede og finkalibrede våpen. Disiplinene er baneskyting, feltskyting, Stang- og felthurtigskyting, 15 meter innendørsskyting, skifeltskyting og skogsløp med skyting. Det blir arrangert rundt 2.000 store og små stevner årlig, med fra 30 til over 1.000 deltakere. I tillegg avholdes flere tusen arrangement internt i skytterlagene. Samlet skyter skytterne ca. 24 millioner skudd i regi av DFS hvert år.

Skyttertinget

Skyttertinget er DFS sin øverste myndighet, og samles ordinært en gang i året. Skyttertinget består av én representant fra hvert samlag og i tillegg medlemmene i Norges Skytterstyre.

Norges Skytterstyre

Norges Skytterstyre består av åtte medlemmer, hvorav presidenten og ett medlem fra hver av de fem landsdelene er valgt av Skyttertinget. Lederen i DFS ungdomsutvalg er fast medlem av styret. I tillegg oppnevner Forsvarsdepartementet ett medlem i Skytterstyret.

Styret er ansvarlig for DFS sin administrative virksomhet, som utøves av Skytterkontoret, under ledelse av generalsekretæren. Styret skal lede organisasjonen i overensstemmelse med grunnreglene, gjennomføre de vedtak som fattes av Skyttertinget, og gjøre vedtak innenfor sitt kompetanseområde til det beste for skyttersaken.

DFS og Forsvaret

DFS har et nært samarbeid med Forsvaret generelt og Heimevernet spesielt. Forsvaret er

sikret rimelig tilgang til skytterlagenes skytebaner. Den desentraliserte skytebanestrukturen gjør det mulig med effektive øvinger nært der mannskapene befinner seg, noe som er spesielt viktig for Heimevernet. Beregninger har vist at dagens system er økonomisk svært fordelaktig for Forsvaret. Forsvaret på sin side bidrar med økonomisk støtte til DFS. Også politiet har god nytte av DFS-baner til skytetrening.

DFS og samfunnet

DFS er med sitt brede tilbud om våpenopplæring og fokus på våpensikkerhet en viktig aktør for utvikling av god våpenkultur i Norge. Skytterlagene fremmer en god våpenkultur og praktiske skyteferdigheter gjennom at flest mulig får tilbud om å lære å skyte på en god og sikker måte. Organisasjonen sikrer at rundt 14.000 ungdommer under 18 år får en trygg og sikker våpenopplæring, og at ca. 80.000 storviltjegere får gjennomført årlig obligatorisk trening og skyteprøve.

Skytterkontoret

Skytterkontoret er Det frivillige Skyttervesens administrasjon. Kontorets ansatte tjenestegjør for organisasjonens tillitsvalgte og medlemmer. Ved Skytterkontoret er det en anleggsavdeling som arbeider utelukkende med spørsmål knyttet til skytebaner.

Anleggsavdelingen bistår skytterlagene med juridiske og anleggstekniske forhold. Juridisk bistand er knyttet til rettsforhold vedrørende fast eiendom, kontraktsrett, forvaltningsrett, miljørett, foreningsrett og sivilprosess. Teknisk bistand er blant annet knyttet til støyutredninger, vurderinger av sikkerhetstekniske forhold, utarbeidelse av reguleringsplaner og byggt teknisk rådgivning. Anleggsavdelingens arbeid omfatter også kontakt med offentlige myndigheter, bidrag til utvikling av lover, forskrifter og annet regelverk som berører skytebaner, utarbeidelse av veiledningsmateriell og opplæringsvirksomhet.

Arbeidet anleggsavdelingen utfører har vært av stor betydning for utviklingen av skytebanestrukturen i DFS, og har i mange saker vært helt avgjørende for å komme frem til løsninger for opprettholdelse av skytebaner, ombygging av skytebaner og planlegging av nye skytebaner.

3.2 Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF)



Foto: Vidar Nilsen

NJFF er en partipolitisk nøytral organisasjon, med en demokratisk organisasjonsstruktur. Forbundets hovedformål er å være en aktiv interesseorganisasjon som ivaretar medlemmenes interesser innen jakt, fiske, annet friluftsliv og naturforvaltning. NJFF skal bidra til å sikre en bærekraftig høsting av våre vilt- og fiskeressurser, basert på tilgjengelig kunnskap. Jakt og fiske skal foregå til glede for flest mulig motiverte utøvere. Forbundets motto er: "Jakt- og fiskeglede til alle – for alltid".

Foreningene

NJFF har i dag 575 lokalforeninger med til sammen rundt 113.000 medlemmer, lokalisert i nær alle landets kommuner. Foreningene i et fylke utgjør NJFFs fylkeslag, som ledes av et styre valgt av representanter fra lokalforeningene. Alle lokalforeninger tilknyttet NJFF er selvstendige

enheter, økonomisk og juridisk, med årsmøtet i foreningen som sitt øverste organ. Foreningene drifter om lag 350 leirduebaner og 130 riflebaner. Rundt halvparten av riflebanene er på fellesanlegg med skytterlag tilknyttet DFS.

Landsmøtet

Landsmøtet er øverste organ i NJFF, og avholdes hvert tredje år. På Landsmøtet møter delegater fra lokalforeningene, valgt på fylkeslagenes årsmøter. Vedtak fattet på landsmøtet forplikter hele organisasjonen. Landsmøtet velger NJFFs Forbundsstyre, som skal ivareta forbundets vedtatte politikk i perioden mellom landsmøtene.

NJFF og samfunnet - jegeropplæring og skytebanevirksomhet

Totalt utdannes det ca. 13.000 nye jegere hvert år, og ca. 20.000 jegere gjennomfører skyteprøven i regi av NJFF. En betydelig andel av disse gjennomfører jegerprøvekursene hos lokale jeger- og fiskerforeninger, et tilbud som finnes i tilnærmet alle kommuner i landet. Det avvikles jeger trening og obligatorisk storviltprøve på de fleste av NJFFs riflebaner. En del av NJFFs baner benyttes også av politiet, Norske Reserveoffiserers Forbund (NROF) og andre skytterorganisasjoner. NJFF utdanner hagle- og rifleinstruktører, og har mer enn 2000 autoriserte skyteinstruktører.

God skytebanetilgang er viktig for å gi jegere og skyttere et godt tilbud om skytetrening, og for å møte de offentlige kravene om avleggelse av obligatoriske skudd i jegerprøveopplæringen. Det er også avgjørende i forbindelse med kravet om obligatoriske treningsskudd og avleggelse av den årlige skyteprøven for storviltjegere. Kravet om human jaktutøvelse innebærer at jegerne må kunne drive jevnlig skytetrening, og tilbudet om trening og storviltprøve må finnes over hele landet.

Konkurransenvirksomhet - skyting

NJFF administrerer en rekke grener innen jaktskyting: Jegertrap, leirduesti, elgskyting, jaktfelt, figurjakt, nordisk jaktskyting, kulesti og jaktsti. Det avholdes ca. 700 sentralt terminførte skytestevner, og mer enn 1.000 lokale skytestevner årlig. NJFF har ca. 20.000 registrerte konkurranseskyttere.

Det avholdes årlige Norgesmesterskap i 6 skytegrener, og det settes opp Kongepokal i én gren hvert år. NJFF stiller landslag i nordisk og europeisk mesterskap i jaktskyting.

3.3 Norges Skytterforbund (NSF)

Foto: Haakon Stensrud



NSF er et særforbund under Norges Idrettsforbund og Norges Olympiske Komité, og består av 19 skytterkretser som organiserer 520 klubber og ca. 33.000 medlemmer rundt i kommunene.

NSFs formål er formulert i §1 i forbundets lov:

1. Å fremme skyteidretten i Norge, og representere idretten internasjonalt
2. Arbeidet skal preges av frivillighet, demokrati, lojalitet og likeverd. All idrettslig aktivitet skal bygge på grunnverdier som idrettsglede, fellesskap, helse og ærlighet

Klubbene

Klubbene i NSF drifter samlet over 700 baner, innen- og utendørs, fordelt på grenene NSF's medlemmer konkurrerer i:

- Leirdueskyting, med øvelsene skeet, olympisk trap FITASC Sporting og Nordisk trap. I flere av øvelsene hevder Norge seg i OL, VM og EM.
- Pistolskyting er den største av grenene innen NSF. Det konkurreres i flere internasjonale øvelser innen presisjonsskyting, samt nasjonale øvelser som for eksempel feltskyting. Pistolskyting er også en OL-gren.
- Rifleskyting, med øvelser på 10 meter (lufrifle), 50 meter og 300 meter, er øvelser der Norge hevder seg internasjonalt, og har en rekke medaljer fra både OL, VM og EM
- Viltmålsbaner er baner der det skytes på bevegelige mål på avstander fra 10 til 50 meter. Norge har flere medaljer i viltmålskyting i internasjonale mesterskap.

Forbundstinget

Skytterforbundets forbundsting avholdes annethvert år. Forbundstinget er NSF's høyeste organ. Her velges det styre og komiteer som skal lede forbundet kommende tingperiode, og det vedtas langtidsplaner og -budsjett som legger rammene for forbundets virksomhet framover. Det tas beslutninger i lov- og regelspørsmål, og man behandler forslag som er fremmet av organisasjonsleddene. På forbundstinget møter representanter for skytterkretsene, samt for lagene i hver krets. Antall krets- og lagsrepresentanter fra hver krets avgjøres av antall medlemmer i kretsens lag.

Styret

NSF's styre blir valgt på forbundstinget, og består i dag av syv personer: President, Visepresident, leder breddekomité, leder toppidrettskomité, leder teknisk komite og to varamedlemmer.

NSF's samfunnsoppgave

NSF skal gjennom opplæring og deltagelse, bidra til at medlemmene praktiserer god våpensikkerhet, og gode holdninger til bruk av våpen. Medlemmene skal lære seg å vise respekt for, og følge regler og lover i forbindelse utøvelse av idretten. NSF skal videreutvikle skyting som en attraktiv, trygg og sunn idrett, der både topp og bredde blir ivaretatt.

3.4 Norges Skiskytterforbund (NSSF)

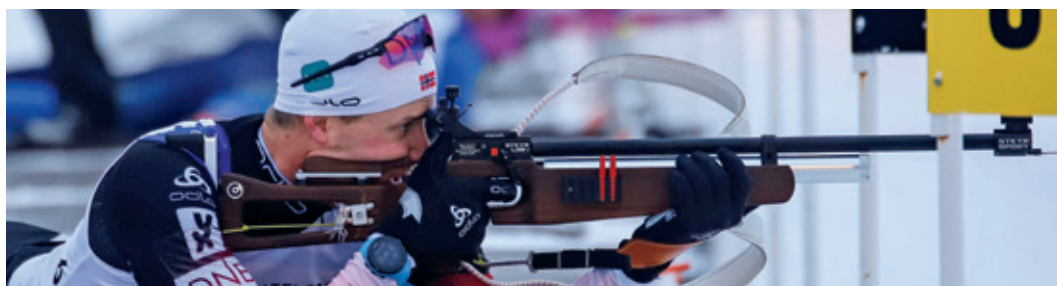


Foto: Norges Skiskytterforbund

Norges Skiskytterforbund (NSSF) ble stiftet 10. desember 1983 og er et særforbund organisert under Norges idrettsforbund og olympiske og paralympiske komité. NSSF har ca. 8.000 medlemmer og de er fordelt på 16 skiskytterkretser og ca. 180 skiskytterklubber.

NSSF's formål

Norges Skiskytterforbunds formål er å organisere og fremme skiskyting i Norge og representere idretten internasjonalt. Arbeidet skal preges av frivillighet, demokrati, lojalitet og likeverd. All idrettslig aktivitet skal bygge på grunnverdier som idrettsglede, fellesskap, helse og ærlighet.

Forbundstinget

Forbundstinget er NSSFs høyeste organ. Her velges det styre og komiteer som skal lede forbundet kommende tingperiode, og det vedtas langtidsplaner og -budsjett som legger rammene for forbundets virksomhet framover. Norges Skiskytterforbund avholder ting hvert annet år.

Styret i Norges Skiskytterforbund

NSSFs styre blir valgt på forbundstinget, og består av ni personer: President, Visepresident organisasjon, Visepresident Sport, fire styremedlemmer og to varamedlemmer.

Administrasjon i Norges Skiskytterforbund

Administrasjonen i NSSF er ledet av generalsekretæren som har med seg økonomisjef, idretts-sjef, landslagssjef og bredde- og rekrutteringssjef. I tillegg består administrasjonen av ansatte som jobber med salg og marked, aktivitet, anlegg, arrangement, landslag, logistikk og kommunikasjon. Administrasjonen har i dag en anlegg- og arrangementskonsulent som jobber med anlegg. I NSSF er det tre sentrale anleggsrådgivere som kan bistå klubbene ved behov.

Toppidrett i Norges Skiskytterforbund

NSSF har for sesongen 2018-19 sju landslag. Det er to elitelag, to utvikling senior, to junior/U23 lag og ett lag for syns- og bevegelseshemmede. Sportslig avdeling i NSSF har pr. 2019 idretts-sjef, landslagssjef, utviklingssjef, landslagstrener, sjef for helseteam og sjef for smøreteam.

Anlegg

I Norge er det ca. 130 skiskytteranlegg, hvorav nasjonalanlegget i Holmenkollen er sertifisert med internasjonal A-lisens og kan derfor arrangere World Cup og VM. Sjusjøen Skisenter Natrudstilen og Birkebeiner Skistadion har internasjonal B-lisens. Disse to anleggene kan arrangere Junior-VM, EM, IBU Cup og IBU Junior Cup. I januar 2019 er det 13 anlegg som har godkjent C-lisens som gir rett til å arrangere nasjonale arrangement. For C-lisens er det søknadsfrist en gang i året.

Skiskytterklubbene

NSSF anbefaler at utøvere introduseres til skiskyting gjennom skiskytterskole det året de fyller 10 år. I Skiskytterskolen læres sikkerhetsregler og grunnleggende skyteøvelser. Omfattende dugnadsinnsats i klubbene sikrer nye og gode anlegg, samt rehabilitering og vedlikehold av eksisterende skiskytteranlegg, slik at skiskyting kan foregå i organiserte og kontrollerte former over hele landet.

NSSFs samfunnsoppgave

NSSF skal gjennom opplæring og deltagelse, bidra til at medlemmene praktiserer god våpensikkerhet, og gode holdninger til bruk av våpen. Medlemmene skal lære å vise respekt for, og følge regler og lover i forbindelse utøvelse av idretten.



Brukergrupper og behov

4.1 Barn og ungdom

Alle organisasjonene driver et aktivt arbeid med tilrettelegging for rekruttering av barn og ungdom. Hvert år introduseres mange barn og unge til skyting, og de får grunnleggende opplæring i skyting og sikker håndtering av våpen. Det finnes ikke noen formell aldersgrense for når man kan begynne å skyte under oppsyn av voksenperson. Fra rundt 10-årsalderen kan det være aktuelt for noen å lære å skyte, men for de fleste vil det være aktuelt å starte med konkurranseskyting fra 11-14-årsalderen. All bruk av våpen innebærer en mulig risiko, og det vil derfor være individuelt når man er moden for å begynne å skyte. De ulike organisasjonene har ulike aldersgrenser for ulike aktiviteter.

For ungdom er det vanlig å begynne skyting med luftvåpen eller våpen med kaliber .22. Dette er våpen som støyer lite og har lite rekyl, og som derfor egner seg som nybegynnervåpen for ungdommer. Skyteopplæring av ungdommer starter gjerne på innendørsbaner. Innendørsbanene er derfor svært viktige i rekrutteringssammenheng.

Alle utøvere som vil bli aktive skiskyttere må gjennomføre Skiskytter skolen som arrangeres i regi av lokal skiskytterklubb. Skiskytter skolen foregår som oftest på skiskytterbaner utendørs.

4.2 Voksne hobby- og konkurranseskyttere

Den største gruppen av skyttere er voksne hobby- og konkurranseskyttere. Gruppen er svært sammensatt og rommer alt fra de som skyter et fåtall skudd pr. år, til de mest aktive konkurranseskytterne. Skyting passer for folk i alle aldre, og det finnes mange eksempler på aktive skyttere på over 90 år. For mange er overgangen mellom konkurranseskyting og hobby skyting nokså glidende. DFS, NJFF og NSF har mange skyttere som fortsetter å delta på stevner opp i høy alder.

4.3 Jegere

Hvert år gjennomfører om lag 13.000 personer jegerkursen. Gjennomføring av jegerkurs og bestått eksamen er obligatorisk for alle som skal drive jakt i Norge. Under jegerkursen inngår skyting med rifle og hagle.

Det er i dag kun storviltjakt som krever årlige treningsskudd og skyteprøve. Hvert år gjennomfører rundt 100.000 skyttere skyteprøve. Skyteprøven for storviltjakt gjennomføres i regi av DFS og NJFF på 100m riflebaner tilknyttet disse organisasjonene. Selv om det ikke er krav om årlig prøve for jakt med hagle, så er det et stort behov for skytetrening for hagle skyttere også. Stort press på kapasiteten på mange skytebaner, særlig rundt de store byene, kan medføre utfordringer med gjennomføring av jeger trening og jegerprøven. Både på nye og eksisterende skytebaner er det derfor viktig å få satt av nok tid til jeger skyting.

4.4 Skiskyttere

I Norges skiskytterforbund var det for sesongen 2017-18 noe over 1500 betalende lisensløpere i alderen 13 år og eldre. Skiskytterne trener naturlig nok utendørs på skiskytterbaner, men har også behov for ren skytetrening på utendørs og innendørs 15m og 50m riflebaner.

4.5 Personer med nedsatt funksjonsevne

Personer med nedsatt funksjonsevne kan ha stor glede av skyting fordi det er en aktivitet som kan foretas selv om en har nedsatt bevegelse. Alle organisasjonene arbeider med tilrette-

legging for brukere med nedsatt funksjonsevne. Norges skytterforbund har egne klasser for skyttere med nedsatt funksjonsevne og sender deltakere til Paralympics for å konkurrere i internasjonale klasser for personer med nedsatt funksjonsevne.

Alle nye skytebaner skal ha universell utforming, som blant annet innebærer at adkomst og bruk skal være tilrettelagt for personer i rullestol.

For å ivareta sikkerheten ved skyting forutsettes det at skytteren har tilstrekkelig godt syn. Synshemmede kan imidlertid ha glede av skyting med lydgevær, der det «skytes» med laser og sikte foregår ved akustisk tilbakemelding til skytteren. Slik skyting kan skje hvor som helst siden en ikke er avhengig av en skytebane, og sannsynligvis er ikke en skytebane der det samtidig skytes med skarp ammunisjon det best egnede stedet for skyting med lydgevær. Allikevel vil det være aktuelt å tilrettelegge skytterhus/klubbhus for blinde og svaksynte, slik at de kan utøve sin aktivitet i et miljø med andre skyttere, og delta i fellesskapet skyttere imellom.



Foto: Vidar Nilsen



Foto: Runar Sørensen



Foto: NTB scanpix



Foto: Runar Sørensen



Foto: Vidar Nilsen

Rammebetingelser

5.1 Generelt

Ved lokalisering og utforming, samt bygging av skytebaner, er det en rekke rammebetingelser en må forholde seg til. Her omtales de viktigste lover, regler og planer som det må tas hensyn til. Oversikten er langt fra uttømmende, men det pekes på de mest sentrale forholdene.

5.2 Plan- og bygningsloven

Generelt

Plan- og bygningsloven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Dette skal sikres gjennom planlegging på statlig, regionalt og kommunalt nivå, og byggesaksbehandling i tråd med gjeldende planer. Lovens formål trekker spesielt frem universell utforming, barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming.

Kravene til universell utforming medfører blant annet krav til stigningsforhold på adkomstveier, og trappefrie adkomster. Dette for å sikre at personer med nedsatt funksjonsevne, herunder rullestolbrukere, kommer frem. Hensyn til barn og unges oppvekstvilkår innebærer at man i planleggingen spesielt må vurdere tilrettelegging for barn og unge. Samtidig skal man i størst mulig utstrekning skal unngå negative konsekvenser for denne gruppen. Estetisk utforming av omgivelsene dreier seg på skytebaner gjerne om terrenginngrep, silhuettvirkninger og bygningers arkitektoniske uttrykk.

Plan- og bygningsloven er delt i seks deler, hvor plandelen og byggesaksdelen er viktigst når man planlegger skytebaner.

Plandelen i PBL

Kommunal arealplanlegging er delt i to hovednivåer: Kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner. Kommuneplanens arealdel angir vedtatt arealbruk i hele kommunen, og i tillegg kan det være kommunedelplaner som er mer detaljert for et avgrenset område i kommunen. Reguleringsplaner detaljerer arealbruken i mindre, avgrensede områder. Reguleringsplaner kan være enten en områdeplan eller en detaljplan, der detaljplanen går lengst i detaljering. For skytebaner er normalt en detaljplan det riktige nivået. Når en detaljplan for en skytebane er vedtatt, vil det normalt ikke være behov for ytterligere planer før det kan søkes om byggetillatelse.

Et skytebaneanlegg vil i kommuneplanen gjerne være satt av som et felt med grønn farge og betegnelsen idrettsanlegg eller skytebane. I en reguleringsplan vil arealbruken gjerne være mer detaljert, men detaljeringsgraden i reguleringsplaner varierer mye.

Hensikten med reguleringsplaner er å avklare:

- Hvilket formål arealet kan benyttes til
- Hvilke overordnede hensyn og begrensninger som gjelder
- Hvor stor del av arealet som kan bebygges
- Bestemmelser om plassering og utforming av bygninger og anlegg
- Regler for gjennomføring av planen

Byggesaksdelen i PBL

Byggesaksdelen er aktuell når man har kommet så langt at det skal søkes om tillatelse til terrengendringer og oppføring av bygninger og installasjoner. Det er gitt regler for hva som er søknadspliktig, regler om ansvar i byggesaker med ansvarlig søker, prosjekterende og

utførende etc. Begrepet «tiltak» er sentralt i loven, og omfatter alt av bygging, riving, endring, terrenginngrep og liknende.

Dersom det foreligger en gjeldende reguleringsplan, vil man normalt få tillatelse til tiltak som er i tråd med planen. I tilfeller der et eksisterende skytebaneanlegg ikke er regulert, kan det være vesentlig mer komplisert å få tillatelse til nye tiltak. Spesielt vil etablering av nye skytebaner på uregulert skytebaneområde være vanskelig dersom disse gir økt støy til omgivelsene. Tiltak som utføres for å bedre forholdet til omgivelsene, som for eksempel ved støydemping, er det derimot mer sannsynlig at det gis tillatelse til dersom det kan dokumenteres vesentlig forbedring.

5.2.1 Byggteknisk forskrift (TEK 17)

Byggteknisk forskrift er gitt i medhold av plan- og bygningsloven. Denne forskriften har en rekke tekniske krav til produkter og byggverk, og står helt sentralt ved prosjektering av bygninger og anlegg.

Forskriftens §1-1 Formål, lyder: *Forskriften skal sikre at tiltak planlegges, prosjekteres og utføres ut fra hensyn til god visuell kvalitet, universell utforming og slik at tiltaket oppfyller tekniske krav til sikkerhet, miljø, helse og energi.*

I tillegg til at forskriften har en rekke krav til byggverk, viser den også videre til en rekke norske standarder og annet regelverk, som på den måten gjøres gjeldende gjennom TEK17.

5.2.2 Forskrift om konsekvensutredninger

Forskrift om konsekvensutredninger kommer til anvendelse i plansammenheng. Det er i utgangspunktet ikke krav om at sivile skytebaner skal konsekvensutredes, men en reguleringsplan for skytebaner må allikevel alltid ha med en utredning av konsekvenser for en rekke temaer. I praksis ender en derfor alltid opp med en konsekvensutredning ved regulering av skytebaner. Dersom reguleringsplanen er i tråd med kommuneplanen kan man droppe utarbeidelse av planprogram og høring av dette, men ut over det er forskjellen på planarbeidet liten, enten det er formelt krav om konsekvensutredning eller ikke.

5.2.3 Retningslinje for behandling av støy i arealplanlegging, T-1442/2016

Støy skal vurderes i forbindelse med behandling av saker etter plan- og bygningsloven. For vurdering av utendørs støy er det Klima- og miljødepartementets «Retningslinje for behandling av støy i arealplanlegging, T-1442/2016» som benyttes. Retningslinjen har grenseverdier for støy fra nye skytebaner, som også gjelder ved bygging av støyfølsom bebyggelse i nærheten av eksisterende skytebaner. Retningslinjens gule støysone tilsvarer grensen for støy fra nye skytebaner ved støyfølsom bebyggelse. Retningslinjen er sentral ved planlegging av skytebaner, og er en stekt styrende faktor som må tas med fra starten av ved planlegging av baner. Retningslinjen er førende for nye skytebaner, mens eksisterende skytebaner i utgangspunktet er lovlig selv om støy til støyfølsom bebyggelse overskrider grenseverdiene.

5.3 Våpenloven

Våpenloven handler i første omgang om våpen, men to tilhørende forskrifter har også betydning for utforming av skytebaner:

5.3.1 Skytebaneforskriften

«Forskrifter om anlegg av, kontroll med og godkjenning av sivile skytebaner av 1. juli 1988», med tilhørende «Sikkerhetsbestemmelser for sivil skyting» har krav til sikkerhetsmessige

forhold på skytebaner, og regler for beregning av fareområde. Denne forskriften er helt sentral ved planlegging av skytebaner, og er styrende for utformingen. Et skytebaneanlegg må fra første stund planlegges ut fra forskriftens krav, slik at sikkerheten kan ivaretas på en god måte.

5.3.2 Våpenforskriften

Våpenforskriften har bestemmelser om lagring av våpen og ammunisjon som kan komme til anvendelse på skytebaner. Disse bestemmelsene sier noe om krav til oppbevaringsrom og liknende.

5.4 Lov om statsbidrag til skytebaner

Lov om statsbidrag til anlegg m.v. av skytebaner, med tilhørende Forskrifter for ytelse av statsbidrag til skytebaner, har bestemmelser om statsbidrag til skytebaner eiet av skytterlag tilknyttet DFS. Det er et krav for tildeling av midler at beslutning om kjøp eller leie av grunn, samt avgjørelse om utvidelse eller ombygging, tas av et skytebaneutvalg. Skytebaneutvalget skal være sammensatt av like mange medlemmer av skytterlaget og kommunestyret. I dag praktiseres det langt på vei at godkjent reguleringsplan erstatter kravet om skytebaneutvalg. Det kan også ytes bidrag til ekspropriasjon av grunn til skytebane for skytterlag tilknyttet DFS. Forskriften angir at det bør tilrettelegges for Forsvarets bruk på baner som skal få statsbidrag. For at det skal kunne mottas statsbidrag må skytebanen tilfredsstille gjeldende krav til sikkerhet og aktuelle retningslinjer for banebygging som gis av DFS.

5.5 Arbeidsmiljøloven

Arbeidsmiljøloven med tilhørende forskrifter kommer til anvendelse for profesjonelle brukere som leier sivile skytebaner. Eventuelle ansatte/innleide vaktmestere eller andre ansatte vil også falle inn under disse bestemmelsene. Ved planlegging av skytebaner er det spesielt grenseverdier for forurensing av luften på skytebaner som medfører behov for spesielle tiltak for profesjonelle brukere.

5.5.1 Byggherreforskriften

Byggherreforskriftens formål er å verne arbeidstakerne mot farer ved at det tas hensyn til sikkerhet, helse og arbeidsmiljø (SHA) på bygge- eller anleggsplasser. Forskriften gjelder i forbindelse med planlegging, prosjektering og utførelse av bygge- eller anleggsarbeider, og er gitt i medhold av arbeidsmiljøloven. Hovedansvaret etter forskriften ligger på byggherren, som er definert som den som får utført et bygge- eller anleggsarbeid, og som dermed er oppdragsgiver for prosjektering og utførelse.

Byggherren kan utpeke en koordinator for å ivareta selve koordineringen av arbeidet, men har uansett plikt til følge opp koordineringen.

Forskriftens bestemmelser kommer til anvendelse for klubber, foreninger og lag når det er bestilt bygge- eller anleggsarbeid, men gjelder ikke ved dugnadsarbeid.

5.5.2 Internkontrollforskriften

Internkontrollforskriftens formål er å fremme forbedringsarbeid i virksomheten, innenfor arbeidsmiljø, sikkerhet, helse, vern av ytre miljø mot forurensning og forebygging av uhell, ulykker og utilsiktede hendelser. Forskriften gjelder først og fremst for virksomheter med ansatte, men tilsvarende systematisk arbeid er også nødvendig for skytterlag, klubber og foreninger som eier og driver skytebaner. Internkontroll skal tilpasses virksomhetens art, og et godt tilpasset system vil være et godt verktøy for oppfølging av HMS-arbeid i virksomheten.

Internkontrollsystemet til skytterlag, klubber og foreninger bør ha rutiner for ivaretagelse av våpenloven og tilhørende forskrifters krav, herunder sikkerhetsinspeksjoner, oppbevaring av våpen og ammunisjon, og sikring av nødvendig kompetanse for instruktører og standplassledere. I tillegg bør det etableres rutiner for vedlikehold av elektrisk utstyr, teknisk utstyr og installasjoner, samt renhold av innendørsbaner med mer.

5.6 Annet lovverk

5.6.1 Forurensningsloven med tilhørende forskrifter

På skytebaner er spesielt støy og metallforurensning en aktuell problemstilling. Nye skytebaner og vesentlige endringer av eksisterende baner søkes så langt mulig regulert gjennom bestemmelser i reguleringsplan etter plan- og bygningsloven. Praxis har vært at eksisterende skytebaner ikke har blitt behandlet etter forurensningsloven eller plan- og bygningsloven. Disse banene har vært å anse som lovlig virksomhet som kan drives som før, forutsatt at det ikke gjøres endringer i utforming eller bruk av banen som gir vesentlig økte støy- eller andre miljøulempen for omgivelsene. Endringer av arealbruken eller aktiviteten vil imidlertid kunne medføre krav om endring av reguleringsplan og eventuelt konsesjonsbehandling etter forurensningsloven.

5.6.2 Kulturminneloven

Kulturminnelovens formål er: *Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.*

Det er spesielt bestemmelsene om automatisk fredede kulturminner som kommer til anvendelse i forbindelse med planlegging og bygging av skytebaner. De fleste spor etter menneskelig aktivitet fra før reformasjonen (1537) er automatisk fredet. Om disse sier loven: *Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.*

Når det utarbeides reguleringsplan for en skytebane vil det ofte bli krevd at det foretas en undersøkelse av området for å registrere eventuelle automatisk fredede kulturminner. Svært ofte blir det funnet slike, og det kan påvirke utformingen av anlegget.

5.6.3 Naturmangfoldloven

Naturmangfoldloven har en rekke kriterier som kan medføre at en naturtype blir karakterisert som såkalt «utvalgt naturtype». Dette er naturtyper som på en eller annen måte er viktige for å ta vare på naturmangfoldet. Noen av naturtypene vi har i Norge er spesielt viktige for det biologiske mangfoldet. Dette kan skyldes at naturtypene er sjeldne, har et spesielt rikt plante- og dyreliv, eller de er viktige levesteder for truede arter. Naturtyper kan også inneholde viktige geologiske forekomster.

I forbindelse med utarbeidelse av reguleringsplaner vil det normalt inngå en kartlegging av naturens mangfold innenfor plangrensen.

5.6.4 Lovhjemler for ekspropriasjon

I en del tilfeller må det eksproprieres grunn til skytebaneformål fordi det ikke lar seg gjøre å komme til frivillig avtale med aktuelle grunneiere. Slik ekspropriasjon kan gjøres av kommuner, i medhold av plan- og bygningsloven, når reguleringsplan er utarbeidet for en skytebane.

En annen hjemmel for ekspropriasjon finnes i oreigningslova, der Det frivillige Skyttervesen gis rett til ekspropriasjon av grunn til skytebaneformål. Det er knyttet vilkår til denne muligheten

for ekspropriasjon, og normalt vil det være nødvendig å ha en vedtatt reguleringsplan for å gjennomføre ekspropriasjon etter oreigningslova.

5.7 Overordnede kommunale planer

Kommunene skal i henhold til plan- og bygningsloven ha en samlet kommuneplan som omfatter en samfunnsdel med handlingsdel og en arealdel.

Kommuneplanens samfunnsdel kan ha føringer for samfunnsutviklingen som kan ha betydning for anleggelse og drift av skytebaner. En del kommuner trekker ut enkelte temaer som behandles i egne temaplaner. Slike temaplaner kan også gi føringer av betydning for nybygging eller utvidelse av skytebaner. For eksempel kan «plan for idrett» eller «plan for fysisk aktivitet» være slike planer. Disse planene kan ofte ha føringer for tildeling av spillemidler.

Kommuneplanens arealdel er et svært viktig grunnlag når det kommer til føringer for arealutnyttelsen, og dermed for bruk av et område til skytebane. Kommuneplanens arealdel angir hovedtrekkene i arealdisponeringen i kommunen og rammer og betingelser for hvilke nye tiltak og ny arealbruk som kan settes i verk. Det angis også hvilke viktige hensyn som må ivaretas ved disponeringen av arealene. Kommuneplanens arealdel omfatter plankart, bestemmelser og planbeskrivelse. Alle kommuner bør sette av areal til skytebaner, i likhet med alle andre aktuelle formål.

5.8 Regionale planer

De ulike fylkene har laget mange forskjellige temaplaner, avhengig av hva som er i fokus i det aktuelle fylket. Dette kan for eksempel være fylkesplaner for transport, natur, landbruk, ressursutnyttelse, vassdrag og liknende. Slike planer er sjelden juridisk bindende, men gir gjerne føringer for kommunene. I tillegg vil fylket vil selv ta utgangspunkt i slike planer ved sin vurdering av reguleringsplaner ved melding om oppstart og høring av planprogram, og ved offentlig ettersyn.

5.9 Statlige planretningslinjer

Statlige planretningslinjer brukes for å konkretisere de nasjonale forventningene til planleggingen og markere nasjonal politikk på viktige områder i planleggingen. Disse planretningslinjene er gitt i medhold av plan- og bygningsloven, og tillegges stor vekt i planleggingen. Retningslinjene vil i noe varierende grad være relevante ved planlegging av skytebaner. Pr. 2019 gjelder følgende planretningslinjer:

- Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning, 2018
- Statlige planretningslinjer for samordnet bolig-, areal- og transportplanlegging, 2014
- Statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen, 2011
- Statlig planretningslinje for klima- og energiplanlegging i kommunene, 2009
- Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen, 1995
- Rikspolitiske retningslinjer for vernede vassdrag, 1994
- Rikspolitiske retningslinjer for samordnet areal- og transportplanlegging, 1993



Foto: Runar Sørensen

Planlegging av utendørs skytebaneanlegg

6.1 Om planleggingsprosessen

Prosessen knyttet til planlegging av skytebaner vil kunne variere mye, basert på både utgangspunktet og hva som planlegges. Det er derfor vanskelig å beskrive en planleggingsprosess som egner seg i alle situasjoner. I dette kapitlet tas det utgangspunkt i at det skal planlegges et helt nytt skytebaneanlegg, da det normalt medfører den mest omfattende prosessen. I en del andre tilfeller kan man hoppe over enkelte av planleggingstrinnene, men det bør allikevel alltid vurderes om det som beskrives i trinnene nedenfor er nødvendig.

God planlegging er helt avgjørende for et godt resultat, både når det kommer til hvilket anlegg en får etablert, og kostnadene ved etableringen. Planleggingsfasen kan bli svært kompleks, og er den fasen som oftest undervurderes. Konsekvensen av ufullstendig planlegging kan bli at et anlegg ikke lar seg realisere, eller at resultatet blir dyrere og dårligere enn det som kunne vært mulig å få til. På den andre siden kan en god planleggingsprosess bidra til å legge et svært godt grunnlag for etablering av en skytebane med gode løsninger til en fornuftig kostnad.

Planleggingsprosessen består grovt sett av følgende trinn:

1. Idéfase
2. Behovsanalyse
3. Programmering
4. Forprosjekt
5. Regulering
6. Detaljprosjektering

Idéfasen kommer gjerne av seg selv, mens de fire neste fasene krever strukturert arbeid for å få til en god prosess med godt resultat. Trinnene 2-5 i planleggingsprosessen kommer vi tilbake til i de videre kapitlene.

Rekkefølgen av de ulike fasene i planleggingen er viktig. Å samle opp idéer til detaljprosjekteringen tidlig i prosessen kan være fornuftig, men det er samtidig viktig å ikke låse seg fast i bestemte løsninger. Best resultat oppnås som regel ved å jobbe seg systematisk og tålmodig gjennom de ulike fasene, for så å komme frem til det endelige resultatet på bakgrunn av dette arbeidet.

De fleste idrettsanlegg er avhengig av spillemidler for å kunne realiseres, og listen over anlegg som ønsker spillemidler er lang i mange kommuner. Derfor er det viktig å få et ønsket nytt anlegg inn i kommunens plan for idrett og fysisk aktivitet, med høy prioritet for gjennomføring, så tidlig som mulig. Selve søknaden krever nokså detaljert prosjektering, og kommer således samtidig/etter detaljprosjekteringen, men for å komme på prioriteringslisten vil dokumentasjon fra idéfasen og behovsanalysen ofte være tilstrekkelig.

Det anbefales at en så tidlig som mulig tar kontakt med egen organisasjon sentralt for råd og tips om planleggings- og prosjekteringsarbeidet. Organisasjonene har mye erfaring og kan gi nyttige råd slik at prosessen kommer inn på et godt spor fra starten av. Organisasjonene kan svare på en del praktiske og tekniske forhold, og kan i tillegg formidle kontakt med aktuelle rådgivere. Ved å komme i gang på rett spor i planleggingsprosessen kan en spare mye penger knyttet til prosjektering, men også til selve utbyggingen. Med begrensede midler må en planlegge anlegget slik at en får maksimalt ut av prosjektet til minst mulig kostnad. Både planlegging og bygging av skytebaner er i dag langt mer komplisert enn tidligere, og kostnadene tilsvarende høyere. Derfor er et aktivt kostnadsfokus helt avgjørende i alle faser av planlegging og bygging av skytebaner.

Skytternes egen innsats er av avgjørende betydning for gjennomføring av planlegging og utbygging, men det er en hel del oppgaver som krever spesialkompetanse og dermed i praksis profesjonelle aktører. Reguleringsplaner skal utarbeides av fagkyndige, byggesøknader krever ansvarlig søker og ansvarlige prosjekterende. Selve byggingen skal ha en ansvarlige utførende for byggeprosjektet og for ulike fag.

Noen av oppgavene de profesjonelle aktørene tar på seg krever alminnelig byggfaglig kompetanse, mens enkelte deler av prosessen krever kompetanse på skytebaner spesielt. Særlig utforming og regulering krever spesialkompetanse på de helt spesielle utfordringene som er knyttet til skytebaner.

6.2 Behovsanalyse

Foto: Åsgeir Størdal



En behovsanalyse er grunnleggende for enhver planlegging av ny skytebane eller utvidelse av en eksisterende bane. Ofte gjør vi en slik analyse uten å tenke på at det er nettopp det vi gjør, men bevissthet rundt denne fasen kan være svært nyttig. Først og fremst er det viktig å skille mellom ønsker og behov. I denne fasen må man ha et bevisst forhold til at det koster mye å bygge nye skytebaner, og grovkalkulering av kostnader bør begynne i denne fasen. Se for øvrig et eget kapittel om finansiering.

Sentralt i behovsanalysen vil være vurderinger av forventet antall skyttere, hvilke brukere som er aktuelle, og om anlegget skal tilrettelegges for stevner og liknende. Det finnes mange fine skytteranlegg rundt omkring i landet, og det er fort å tenke at en selv ønsker et tilsvarende anlegg. Mange av disse anleggene er et resultat av tusenvis av dugnadstimer, og ofte underverdes den enorme frivillige innsatsen som er lagt ned over mange år.

En behovsanalyse må alltid forankres i laget/klubben/foreningen, med de ulike undergruppene. Det kan være svært ulike oppfatninger internt om behov, ønsker, finansiering, dugnadsvilje og andre forhold som har betydning for planlegging og bygging av skytebaner. Bygging av skytebaner kan være krevende både med tanke på hvert enkelt medlems tidsbruk, og økonomi. Ambisjonsnivået bør derfor tilpasses til hva som er realistisk å få til.

Det er lov å ønske seg alt, men man må være klar over at man kanskje ikke får alt. I alle prosjekter vil det derfor være nyttig å lage en prioriteringsliste allerede under behovsanalysen. Det er sjelden en har økonomi som tillater å bygge alle de anleggene en har lyst på, så det må

i praksis alltid gjøres prioriteringer. Er man så heldig å finne et sted å anlegge skytebane, der det er god plass, kan det være en god idé å planlegge for senere oppskalering av anlegget. I så fall må reguleringsplanen også utformes slik at dette er mulig.

Første skritt i behovsanalysen kan være å kartlegge aktuelle brukergrupper og antallet skyttere i dag og i fremtiden. De ulike brukergruppene har ulike behov som det må tilrettelegges for. Det nye anlegget må tilpasses et realistisk anslag over antall aktive skyttere i fremtiden.

Et utendørs skytebaneanlegg består som regel av mer enn bare skytebanene. Svært forenklet kan vi si at et skytebaneanlegg vanligvis består av:

- Skytebaner
- Skytterhus
- Tilhørende funksjoner
 - Vei
 - Parkering
 - Teknisk infrastruktur

Alle disse delene av anlegget må dimensjoneres slik at de tilpasses forventet bruk.

6.3 Programmering

En gjennomført behovsanalyse bør føre frem til et byggeprogram. Byggeprogrammet er et dokument som beskriver behov knyttet til skytebaner, bygninger og tilhørende funksjoner. Alle kostnadselementer skal ligge inne i byggeprogrammet, men i tidlig fase kan disse være grovt beskrevet. Et tidlig byggeprogram kan ha med følgende elementer:

- Skytebaner beskrives med størrelse, type standplassbygg, skiveanlegg eller kastemaskiner og liknende.
- Skytterhus beskrives med romprogram der størrelsen på ulike rom oppgis. Det er først og fremst funksjonene som skal beskrives. I tidlig fase har det lite for seg å detaljere utformingen av skytterhuset.
- Tilhørende funksjoner, som vei, parkering og teknisk infrastruktur beskrives grovt. Her er det funksjonene som er viktige.

I tidlig fase er hovedhensikten med byggeprogrammet å ha et dokument som laget/foreningen/klubben kan være enige om å jobbe videre ut fra. Arbeidet som kommer etter programmeringsfasen koster penger, og for styret, eller byggekomité som er ansvarlige for arbeidet med ny skytebane, vil det være nyttig å ha et vedtak fra årsmøtet om at de kan bruke penger på videre arbeid.

Et tidlig byggeprogram er et godt grunnlag for å gjøre grove overslagsberegninger over kostnader knyttet til prosjektet. Kostnadsberegning inneholder mange elementer som det er vanskelig å få oversikt over, så det er viktig å ha et bevisst forhold til usikkerheten knyttet til kostnadsberegninger i ulike faser. Før en mulig lokalisering av ny skytebane er funnet, er usikkerheten ved en kostnadsberegning svært stor.

Etter hvert som prosessen frem mot etablering av ny skytebane går videre, bør byggeprogrammet oppdateres og detaljeres. Etter gjennomført forprosjekt og valg av lokasjon, vil en for eksempel vite mye mer om utforming, lengde på vei, lengde på fremføring av strøm, nødvendige grunnarbeider og liknende, og da kan også usikkerheten ved kostnadsestimatet reduseres.

Sonderinger med aktuelle grunneiere, politikere og kommunens administrasjon starter gjerne allerede i programmeringsfasen. Et gjennomarbeidet byggeprogram er et godt grunnlag for kommunikasjon med grunneiere, naboer, myndighetene, prosjekterende og andre.

6.4 Forprosjekt

Forprosjektet er på mange måter den aller viktigste fasen fordi man i denne fasen legger grunnlaget for utbyggingen av banen. Gjøres det ikke tilstrekkelig god jobb i denne fasen kan det medføre at prosjektet ikke blir gjennomførbart.

I forprosjektfasen behøves profesjonell hjelp, og det betyr at kostnadene begynner å løpe. Samtidig legger forprosjektet rammene for videre prosjektering og senere utbygging. Dermed legges rammene både for hvor godt anlegget vil fungere, og for totalkostnaden ved prosjektet. Gjennom forprosjektet er det derfor svært viktig å ha rådgivere med god kompetanse på skytebaner, og samtidig et sterkt fokus på løsninger som holder kostnadene nede.

Forprosjektet bør starte med en skissefase. I denne fasen er det tre helt avgjørende faktorer som må tillegges størst vekt, nemlig støy, sikkerhet og utformingskriterier.

Først dersom det er funnet gode løsninger i skissefasen, kan en gå videre med undersøkelse av andre forhold. Forholdsvis ofte viser det seg at det er vanskelig å løse støy, sikkerhet og/eller utformingskriteriene på en god måte, og da vil det som regel være mest fornuftig å avslutte forprosjektet på den aktuelle lokaliseringen før kostnadene blir for store.

Før et forprosjekt igangsettes bør egen organisasjon kontaktes. Alle organisasjonene har erfaring fra slike arbeider. Organisasjonene kan gi nyttig informasjon og hjelpe til med dialog med kommunens administrasjon og politikere.

Resultatene fra forprosjektet bør munne ut i et dokument der det redegjøres for:

- Vurdering av om området er egnet for skytebane
- Begrunnelse for valgt utforming av anlegget med bakgrunn i vurderinger av støy, sikkerhet og utformingskriterier
- Kart som viser skytebaneanlegget, beregnet fareområde og tilhørende funksjoner
- Støysonekart
- Andre undersøkte momenter av betydning for muligheten for etablering av en skytebane
- Eventuelt et grovt kostnadsoverslag

Nedenfor gjøres det nærmere rede for støy, sikkerhet og utformingskriterier, og deretter andre forhold som bør sjekkes ut i forprosjektfasen dersom skissefasen viser at etablering av skytebanen er mulig.

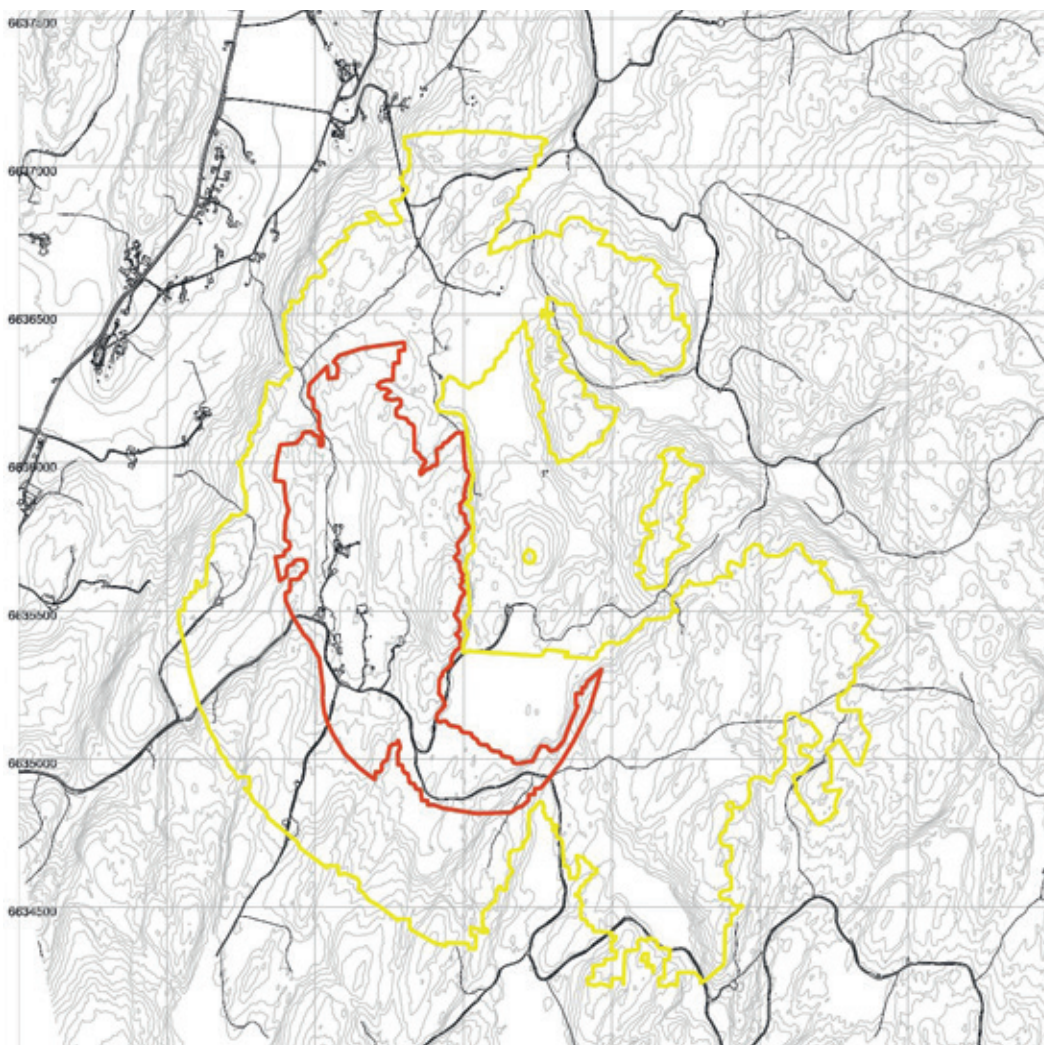
6.4.1 Støy

Støy fra skytebaner representerer den aller største begrensningen når det kommer til hvor en kan etablere nye skytebaner. Støyretningslinjen fokuserer på støy til støyfølsom bebyggelse, men støy til spesielt viktige friluftsarealer kan også bli et tema. Skytestøy kan høres over flere kilometers avstand, og selv om en mulig lokalisering ligger tilsynelatende øde til, så kan det være støyfølsom bebyggelse som berøres av støysonene.

Støyberegninger - støysonekart

Støy fra skytebaner beregnes ved hjelp av dataprogrammer, der det tas utgangspunkt i digitalt kart og kilde-data for aktuelle våpen. Det kan være aktuelt å beregne støysoner både for maksimalt støyinnivå og L_{den} .

Maksimalt støyinnivå er en form for statistisk maksimalnivå. Det legges til grunn svak medvind fra kilde til mottaker, og positiv temperaturgradient, som begge bidrar til god lydforplantning. Dette innebærer at det rundt skytebaner som regel vil være lavere faktiske/målbare nivåer enn det som beregnes, men det kan også være situasjoner der støyen blir høyere på grunn av værforhold som gir enda bedre lydforplantning.



Støysonekart som viser støysituasjonen.

L_{den} er et årsmidlet støynivå. Ved middels store til store skytebaner kan støysonen L_{den} bli dimensjonerende støysone. Beregning av L_{den} kan være svært komplisert fordi all lydenergien fra skytestøyen skal tas med. Det er spesielt viktig å være observant på refleksjonsforhold, som kan få stor innvirkning på beregningen av L_{den} , særlig på områder bak standplass, hvor direkte lyden ofte er relativt lav.

Kildene til støy fra skytevåpen

Skytevåpen kan i hovedsak medføre tre typer støy: Munningssmell, kulesmell (bare for overlydsprosjektiler) og terminaleffekt (skivesmell).

Munningssmellet er svært direktivt. Dette innebærer at støyen i skyteretningen og skrått fremover er langt høyere enn støyen bakover og til siden for våpenet. Ved skyting fra støydempet standplass forsterkes direktiviteten ytterligere, ved at støyen bakover og til sidene dempes vesentlig, mens støyen fremover i skyteretningen knapt dempes. Denne direktiviteten kan utnyttes ved at skyteretningen vendes bort fra støyfølsom bebyggelse. Ved gunstig utforming av en skytebane kan det være mulig å dempe støyen så mye at grensene for støy ved støyfølsom bebyggelse kan tilfredsstilles bare noen få hundre meter bak standplass.

Kulesmell oppstår når prosjektiler holder overlydshastighet, og forplanter seg som en trykkbølge skrått ut fra prosjektillet. Dette smellet høres kun i den retningen trykkbølgen beveger seg, men støyen kan til gjengjeld i bestemte posisjoner være betydelig høyere enn munnings-

smellet. Ved planlegging av skytebaner må det derfor tas hensyn til kulesmellet når banene plasseres i terrenget.

Terminaleffekten er aller mest markant når det kommer til skyting på selvanvisere stål. Særlig merkes dette godt ved skiskyting, fordi ammunisjonen som benyttes gir lite munningssmell. For nye skiskytterbaner bør bruk av elektroniske skiver vurderes, da disse gir vesentlig mindre støy og er mer miljøvennlige.

Standplassbygg

Som nevnt kan støydempende standplassbygg bidra vesentlig til demping av støy bakover og til siden for skytebanen. Fremover i skyteretningen, og skrått fremover, vil munningssmellet dempes lite, og i tillegg kan kulesmell være en problemstilling. Banens plassering i terrenget blir derfor viktig.

Støydempet
standplassbygg
med frembygde
båser.



Foto: Dag Rieber

Skjerming av støy

Både naturlig terreng og kunstige jordvoller kan dempe støy betydelig dersom lydbanen mellom støykilde og mottaker brytes. Generelt oppnås best støydemping om terrenget/vollen ligger nær støykilden. På noen baner skytes det under åpen himmel og flere retninger, for eksempel skeet og dynamisk skyting. Slike baner kan være vanskelig å dempe, og det beste vil være å plassere banene slik at terrenget eller voller gir mest mulig demping av støyen. Bygging av skjermer i tre, kan bidra til å dempe støy, men det bør i minst mulig grad planlegges med bygging av skjermer, da skjermer må bygges på spesielle måter, er dyre og bygge, og kan være arbeidskrevende og kostbare å vedlikeholde.

Refleksjonsstøy

Når støy fra skytevåpen treffer akustisk «harde» flater, kan støyen reflekteres, og i mange tilfeller kan refleksjonsstøyen bli høyere enn støyen som kommer direkte fra skytebanen. Refleksjonsstøy er vanskelig å beregne med noen særlig grad av presisjon, og det bør derfor generelt velges utforminger som gir minst mulig fare for refleksjonsstøy. Refleksjoner kan oppstå ved fjellflater, steiner, bygninger, skivestativer, skiveanlegg, og til og med fra

trestammer. Gressbakke vil imidlertid ikke reflektere den høfrekvente skytestøyen i nevneverdig grad. Muligheten for at det kan oppstå refleksjonsstøy må alltid vurderes ved etablering av skytebaner. Dersom graden av refleksjonsstøy er usikker, og det er vanskelig å dekke til reflekterende flater, for eksempel fjellflater, kan målinger av refleksjonsstøy være hensiktsmessig. Både gjennomføring og tolkning av slike målinger er komplisert og krever spesialkompetanse.

Utvidelse av eksisterende baner

Ved utvidelse av eksisterende baner må det vurderes om støyen øker etter utvidelsen. Dersom økningen ikke er vesentlig, så kan ofte en utvidelse tillates selv om det finnes støyfølsom bebyggelse innenfor støysonene. Hva som er vesentlig økning av maksimalnivå er ikke helt klart definert, men dersom gjennomsnittsnivået L_{den} øker med 3dB eller mer, så anses det å være vesentlig. Dersom en utvidelse av et skytebaneanlegg kombineres med støydemping av eksisterende skytebaner, så kan støyen ofte reduseres. I slike tilfeller vil normalt ikke støy være til hinder for en utvidelse.

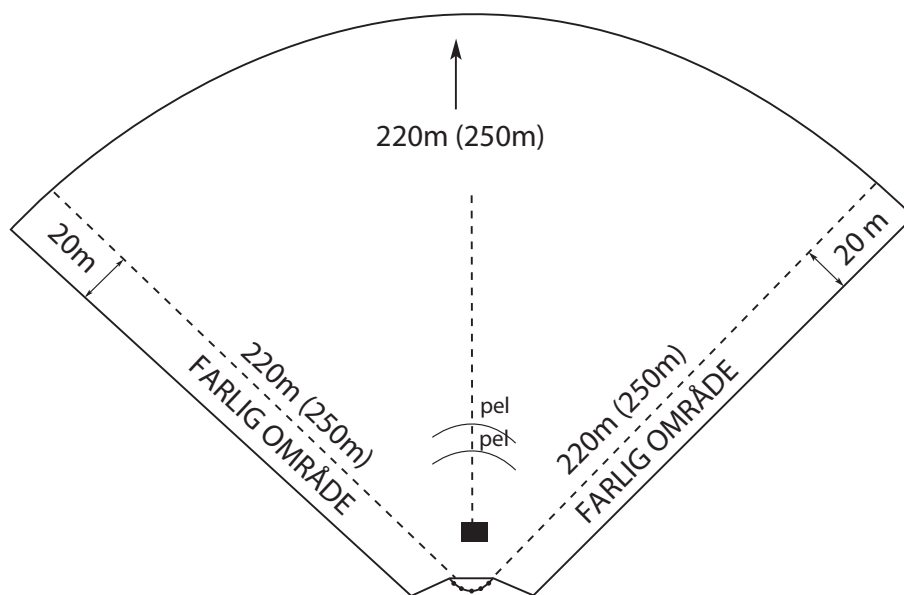
6.4.2 Sikkerhet

Skytebaneforskriften med tilhørende «Sikkerhetsbestemmelser for sivil skyting», har krav til sikkerhet på og ved sivile skytebaner.

For haglebaner er farlig område definert som en vifte, normalt 220 meter ut fra standplass. Det er gitt maler for ulike haglebaner.

Når det gjelder baner for rifle og pistol er det vesentlig mer komplisert enn for haglebaner. Begrensning av farlig område i side og dybde beregnes ut fra hvor terrenget bryter bestemte vinkler. Det er en rekke ulike krav ut fra hvilken type bane det er snakk om. Enklest er det når man har en høy bakgrunn bak skivearrangementene. Jo lavere bakgrunnen er, jo større kan utfordringen bli med å begrense farlig område.

Alle baner der det skytes med rifle og pistol skal ha kulefang. Sikkerhetsbestemmelsene åpner også for et alternativ uten kulefang, men dette er ikke akseptabelt av miljømessige årsaker. Kulefang er som regel en jordvoll med bestemte dimensjoner, som ligger bak skivene og fanger opp prosjektilene.



Illustrasjon over fareområde for haglebane.

Skytebaner har et fareområde som er merket med rødt i illustrasjonen.



Foto: Dag Rieber

Beregninger av fareområde er en viktig del av forprosjektet, for å sikre at en har kontroll på fareområdets utbredelse, og at dette ikke strekker seg ut over det arealet en har til disposisjon.

6.4.3 Utformingskriterier

Det er en rekke forhold som er avgjørende for at skytebanene skal fungere til formålet, som vi her kaller utformingskriterier. Noen kriterier er ufravikelige, som for eksempel noen av organisasjonenes krav til ulike grener, men de fleste kriteriene er ikke absolutte eller målsatte. Fordi en sjelden står fritt til å planlegge uten hensyn til omgivelser, topografi og liknende, vil planlegging av skytebaner dermed handle om å finne en utforming som er et rimelig kompromiss mellom de ulike kriteriene.

Noen av de mest sentrale utformingskriteriene er:

- Skytterorganisasjonenes egne krav til ulike skytebaner
- Mulighet for samtidig bruk av alle baner på anlegget
- Tilrettelegging for begrensning av forurensning til omgivelsene
- Opplevd sikkerhet
- Interne støyforhold på anlegget
- Skyteretning i forhold til sola
- Sol-/skyggeforhold på skiveanleggene
- Enhetlig bakgrunn
- Vindforhold
- Stigningsforhold
- Bredde på standplasser
- Like forhold for alle skyttere
- Plassering av baner i forhold til hverandre
- Mulighet for vedlikehold på baner mens skyting pågår på andre baner
- Adkomst til baner
- Adkomst for vedlikehold av skiver og andre installasjoner
- I tillegg vektlegges universell utforming og en rekke andre forhold.

Skytterorganisasjonenes krav til baner

Skytterorganisasjonene har ulike krav til skytebanene. DFS anbefaler til at riflebanene ikke har stigning på mer enn $\pm 3^\circ$ og ikke mer enn 3% avvik på lengden. På standplass anbefales

det minimum 1,2m bredde pr. skytter og 0,4m ekstra plass for første og siste skytter. NJFF har likende krav til riflebaner, mens det er svært spesifikke krav til leirduebanenes utforming. De internasjonale øvelsene som skytes i regi av Norges Skytterforbund stiller til dels svært detaljerte krav til banene. Skiskytterbaner skal være tilnærmet horisontale, og ha eksakt skyteavstand. For nærmere detaljer om krav til baner vises det til hver av skytterorganisasjonene.

Samtidig bruk av alle baner

Det bør planlegges for at alle banene på anlegget skal kunne brukes samtidig, slik at det ikke behøves alt for omfattende skytetider. I tillegg er det miljøskapende at flere skyttere befinner seg på baneområdet samtidig.

Begrensning av forurensning

Det finnes pr. 2019 ikke noen regler eller retningslinjer som spesifikt omhandler forurensning fra skytebaner. Slike saker behandles individuelt på basis av det generelle forurensningsregelverket etter hvert som de kommer opp som problemstilling, som oftest i forbindelse med nedlegging eller ombygging av baner. På noen baner som er i drift er det også gitt pålegg om tiltak, men det er stort sprik i hva som kreves i de påleggene som gis.

På pistol- og riflebaner handler tilrettelegging for begrensning av forurensning til omgivelsene primært om å bygge kulefang som gir minst mulig utlekking av tungmetaller. Ved planlegging bør en ikke legge opp til at kulefang legges inntil fjell, fordi det da vil strømme mye vann gjennom kulefanget ved nedbør. Dette kan potensielt føre til utvasking av bly og andre metaller fra prosjektilene. Helst bør kulefang ligge som en frittliggende jordvoll uten annen vanninntrenging enn fra regn. Jordvollen kan med fordel tilsåes langs bunnen og baksiden, slik at jordmassene holdes på plass og mest mulig av regnvannet suges opp av gresset. Kulefang bør ikke lages av sur myrjord, da det kan øke utlekkingshastigheten.

På leirduebaner skytes det i dag i all hovedsak med stålhagl som ikke anses å være noe forurensningsproblem. Det er imidlertid gitt dispensasjon til bruk av en viss mengde blyhagl for konkurranseskyting. Spesielt på baner hvor dette er aktuelt, bør banene anlegges slik at en ikke skyter over myr. Det ideelle vil være en utforming som muliggjør oppsamling av hagl. Baner for hagleskyting bør utformes slik at det er et relativt flatt område i en vifteform minst 60 meter fremover foran standplass. Dette for at det skal være lettere å fjerne knuste duer og forladninger av plast slik at disse ikke spres videre i naturen.

6.4.4 Andre viktige faktorer i forprosjektfasen

Etter at skissefasen er ferdig og har vist at støy, sikkerhet og utformingskriteriene ikke er til hinder for etablering av en skytebane, så bør forprosjektet suppleres med vurderinger av følgende forhold:

Sjekk av kommuneplanens arealdel

Det hører til sjeldenhetene at et aktuelt område er satt av til skytebane i kommuneplanens arealdel før området sjekkes ut i forhold til støy, sikkerhet og utformingskriterier. Skulle det faktisk være satt av uten at disse forholdene er sjekket, så er det allikevel dessverre stor sannsynlighet for at området ikke er spesielt godt egnet. At området ikke er satt av til skytebane er ikke nødvendigvis problematisk.

Det en skal se spesielt etter i kommuneplanen er om det er satt av spesielle hensynssoner i det aktuelle området, eller om det er satt av områder til støyfølsom bebyggelse i nærheten.

Avstand til infrastruktur

Avstand til infrastruktur som vei, strøm, vann og avløp kan ha stor betydning for kostnader. Vann og avløp kan i en del tilfeller løses lokalt, men lang fremføring av vei og strøm kan bli kostbart. Dersom det er dårlig mobildekning kan det også bli nødvendig å trekke frem fiber for internett-tilknytning.

Ras- og flomfare

I en del tilfeller er ras- og flomfare vist som hensynssone i kommuneplanens arealdel, men det anbefales også at det undersøkes i aktuelle kartportaler om området kan være utsatt for ras eller flom.

Grunnforhold

Grunnforholdene på et aktuelt sted kan være av stor betydning for om det er realistisk å etablere en skytebane. Ofte planlegges skytebaner ved myrer, fordi disse generelt er relativt flate. Standplassbygg og andre installasjoner krever imidlertid fast grunn, eller eventuelt masseutskiftninger, for å få et stabilt nok fundament. Masseutskiftning kan bli omfattende og kostbart, og myr skal i størst mulig grad vernes. Det anbefales derfor å forsøke å legge alle bygninger og installasjoner på fast grunn. Skiveanlegg kan i prinsippet legges på grunn med begrenset bæreevne, men kulefang blir såpass store at de bør legges på fast grunn for å unngå setninger og påfølgende stort vedlikeholdsbehov.

Eiendomsforhold

Eiendomsforhold bør undersøkes tidlig i prosessen, og en bør ta stilling til om det er aktuelt å kjøpe, leie eller ekspropriere grunnen. Jo flere grunneiere som berøres av planene, jo vanskeligere vil det normalt være å få til frivillige avtaler. Av hensyn til forurensningsansvaret er kjøp av grunn å foretrekke, slik at grunneier ikke risikerer å bli sittende igjen med en forurenset eiendom dersom skytebanen i fremtiden skulle bli nedlagt.

Hva som finnes av tinglyste rettigheter på de berørte eiendommene må avklares. Det finnes visse typer servitutter som i praksis gir større vern enn en kommuneplan, fordi det er staten som «eier» servitutten. Dette gjelder spesielt servitutter som sikrer vern av natur eller friluftsinteresser.

Det er viktig å huske at man må disponere hele fareområdet til skytebanen, og at hele fareområdet derfor må inngå i området som leies eller eies.

Veirett på private veier

For å komme frem til områder som ligger inne i skogen må en ofte kjøre på private veier. Rettighetsforholdene til slike veier kan variere, og i en del tilfeller kan erverv av veirett være komplisert. Slike rettighetsforhold bør derfor avklares.

Naturtyper / biologisk mangfold

Det finnes databaser over områder der det er funnet naturtyper, eller forekomster av sjeldne eller truede arter. Slike funn kan gjøre etablering av en skytebane vanskelig, og dette bør derfor sjekkes ut tidlig.

Kulturminner

Kulturminner fra før reformasjonen er automatisk vernet. I tillegg kan noen senere kulturminner også være verneverdige. Kulturminnedatabaser kan gi svar på om det allerede er funnet kulturminner i området, og de kan også gi en indikasjon på sannsynligheten for å finne nye kulturminner.

Forbedret kostnadskalkyle

Etter at de tekniske delene av forprosjektet er gjennomført har man et mye bedre grunnlag enn tidligere for å gjøre en kostnadskalkyle. Selv om det fortsatt er mange vesentlige usikkerhetsfaktorer, er dette et godt tidspunkt for å lage en noe mer detaljert kostnadskalkyle enn den man hadde i programmeringsfasen.

6.5 Regulering

6.5.1 Kommuneplan

Det hører til sjeldenhetene at en kommune på eget initiativ har lagt et område for skytebane inn i kommuneplanens arealdel, eller kommunedelplaner, og i den forbindelse har gjort alle de nødvendige undersøkelser om plasseringen er egnet og om etablering av skytebanen er økonomisk gjennomførbar. At kommunen på eget initiativ har ferdigregulert et skytebaneområde er enda sjeldnere. Derfor starter skytterne i praksis nesten alltid uten noe aktuelt område som er klart for bygging. Normal prosedyre er at en skytebane først skal inn i kommuneplanens arealdel og at det deretter utarbeides reguleringsplan. I slike tilfeller behøves et godt gjennomarbeidet forprosjekt som grunnlag for innspill til arealbruk ved rullering av kommuneplanen.

Alle kommuner skal rullere kommuneplanen en gang i hver kommunestyreperiode. Det er imidlertid langt fra alle kommuner som får til dette, og da kan det bli svært lenge å vente på rullering av kommuneplanen. I slike tilfeller, eller i tilfeller der det er lenge til neste rullering, kan man gå rett på reguleringsplan om kommunen aksepterer dette. I teorien vil prosessen da bli noe mer krevende, med krav om konsekvensutredning, men i praksis blir reguleringsplanarbeidet akkurat det samme uansett om det er satt av areal til skytebane i kommuneplanens arealdel eller ikke.

6.5.2. Reguleringsplan

Med et godt gjennomarbeidet forprosjekt har man et solid grunnlag for å starte opp reguleringsprosessen. Til utarbeidelsen av reguleringsplan kreves det profesjonell hjelp. I tillegg til at planfaglig kompetanse er en forutsetning, så er det helt vesentlig at plankonsulenten har kompetanse på skytebaner spesielt. Skytebaner er et felt som reiser mange helt spesielle spørsmål, og det er alt for mange eksempler på plansaker som går galt fordi plankonsulenten ikke har tilstrekkelig skytebanefaglig kompetanse.

Planprosesser er arbeidskrevende og kostbare. I tillegg til at plankonsulenten skal gjøre sin jobb, kommer det kostnader til andre rådgivere og til kulturminneregistrering i regi av Fylkeskommunen. Totalprisen kan dermed bli flere ganger høyere enn det plankonsulenten alene skal ha dersom vedkommende må ha mye bistand fra andre rådgivere. Før plankonsulent engasjeres må man forsikre seg om at vedkommende har forstått oppgaven og har tilstrekkelig kompetanse til å lede planarbeidet. Det anbefales på det sterkeste å kontakte skytterorganisasjonen man tilhører for å få råd om gjennomføring av reguleringsplanarbeidet før plankonsulent engasjeres.

Kommunen tar et gebyr for å behandle plansaker. I mange tilfeller kan gebyret bli på flere hundre tusen kroner. Det anbefales å søke kommunen om fritak for gebyr eller nedsatt gebyr. Søknaden bør forelegges kommunen når plansaken påbegynnes og entusiasmen for saken ofte er stor. Erfaring viser at det som regel er lettere å få et positivt vedtak på det tidspunktet, mens det i ettertid er tyngre for kommunen å frasi seg sårt tiltrengte gebyrkroner til kommunekassen.

Det er to ulike former for reguleringsplan, detaljregulering og områderegulering. Noen kommuner ønsker områderegulering, men det er nesten alltid mest hensiktsmessig å lage en detaljreguleringsplan.

Planprosessen starter med et oppstartmøte med planavdelingen i kommunen. I noen tilfeller vil planavdelingen legge frem saken for politisk behandling enten før eller etter oppstartmøtet, før planprosessen kan gå videre.

Neste skritt er å varsle oppstart regulering, der naboer og høringsinstanser varsles spesielt, og det annonseres oppstart av planarbeidet i minst én avis. Alle som ønsker det kan da komme med innspill til saken.

Dersom det reguleres skytebane på et område som ikke er satt av til skytebane i kommuneplanens arealdel, så er det krav om konsekvensutredning. I praksis må en utrede de samme konsekvensene også selv om det ikke formelt er krav om konsekvensutredning. Dermed betyr det lite for saken om det er formelt krav om konsekvensutredning eller ikke.

Et forslag til reguleringsplan inneholder normalt følgende:

- Informasjon om bakgrunnen for saken
- Informasjon om medvirkningsprosessen
- Oversikt over føringer og rammebetingelser
- Beskrivelse av eksisterende forhold
- Beskrivelse av planlagt utforming
- Forslag til reguleringsformål, hensynssoner, reguleringsbestemmelser mm.
- Konsekvensutredning. For skytebaner skal typisk følgende forhold utredes:
 - Støy
 - Sikkerhet
 - Tungmetallforurensning
 - Risiko og sårbarhetsanalyse (ROS-analyse)
 - Kartlegging av naturens mangfold
 - Kulturminneregistrering
 - Friluftsliv
 - Landbruk
 - Universell utforming
 - Barn og unges oppvekstforhold
 - Estetisk utforming
 - Landskapstilpasning
 - Grunnforhold
 - Trafikksikkerhet
 - I de fleste saker er det også noen helt stedsspesifikke forhold som må utredes.

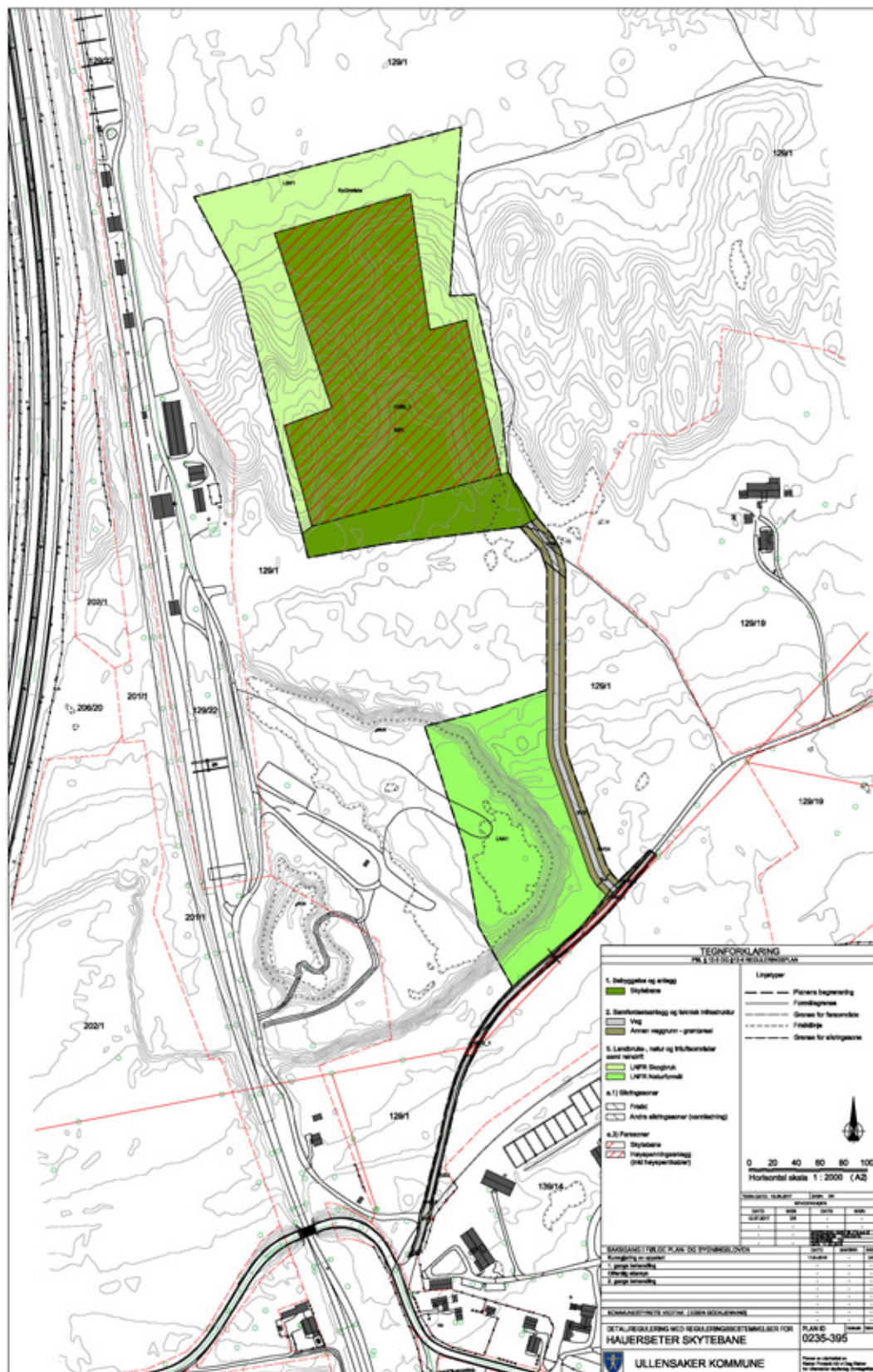
Selve reguleringsplanen består av plankartet og reguleringsbestemmelser, men også planforslaget vil være underlagsdokumenter som følger saken og som undersøkes dersom det senere for eksempel skulle oppstå usikkerhet om hva som er ment i reguleringsbestemmelsene. Reguleringsbestemmelsene kan også ha vedlegg, for eksempel en støyrapport.

Plankartet må omfatte hele skytebaneanlegget, inkludert hele fareområdet. Dersom det for eksempel blir nødvendig å ekspropriere veirett, må også hele den aktuelle veistrekningen tas med i reguleringsplanen.

Når planforslaget leveres til kommunen, vil forslaget bli gjennomgått av saksbehandler. Om planavdelingen har behov for avklaringer blir dette etterspurt. Når planavdelingen finner at planforslaget er komplett overtar kommunen formelt saken og fremmer sak om offentlig ettersyn for planutvalget i kommunen. Dersom politikerne ønsker at saken skal gå videre, blir den lagt ut til offentlig ettersyn.

Selv om kommunen formelt eier saken når den legges ut til offentlig ettersyn, så vil de be om uttalelser til innkomne merknader eller innsigelser, og som regel vil de også kreve at forslagsstiller gjør alle aktuelle endringer.

Når reguleringsplaner skal vedtas er det helt og holdent en politisk avgjørelse. Selv om man har gjort en god jobb er det ikke sikkert at planen vil bli vedtatt.

Regulerings-
plankart

En god reguleringsplan er et godt utgangspunkt for å få realisert skytebanen. Det kan i en del saker allikevel bli behov for justeringer senere. En justering av planformålene innenfor planområdet kan ofte gjøres med et administrativt vedtak. Alternativt kan det gis dispensasjon fra planen. Enhver utvidelse av planen vil derimot kreve ny planbehandling der man må gjennom hele prosessen igjen. Det anbefales derfor at man alltid har noe spillerom for justeringer innenfor planen, slik at banene kan tilpasses grunnforhold og liknende på en mest mulig kostnadseffektiv måte.

6.5.3 Informasjonsarbeid

Tradisjonelt har skytterlag, jegerforeninger og pistolklubber drevet sin virksomhet avskjermet fra omgivelsene. Med tanke på støy og sikkerhet er dette fornuftig, men medfører samtidig at omgivelsene ofte har lite kunnskap om, og forståelse for, skytesporten. Dokumenter som utarbeides i forbindelse med reguleringsplanarbeid er primært rettet mot selve tiltaket i plan- og bygningslovens forstand, og forteller som regel lite om den aktiviteten som skal foregå. Når man planlegger nye anlegg, eller utvidelser av eksisterende anlegg, er det derfor viktig å lage en strategi for informasjonsarbeid. Dette arbeidet kan rette seg både mot naboer, interesseorganisasjoner og mot kommunen, og bør være en orientering om hva slags aktivitet som foregår på anlegget, hvilke brukergrupper som er involvert, hva slags konkurranseaktivitet som utøves og liknende.

Som ledd i informasjonsarbeidet kan en åpen dag på skytebanen være hensiktsmessig. Inviter gjerne til en eksisterende skytebane, la de fremmøtte prøve seg på å skyte, og fortell om aktivitetene som utøves på skytebanen. Ungdomsarbeidet som gjøres er ofte spesielt viktig å få frem. Jeger trening og oppskyting, samt tilrettelegging for politi og Forsvaret er også momenter som må komme frem der det er relevant.

Ved etablering av skytebaner tilknyttet DFS har kontakten med beslutningstagerne i kommunen tradisjonelt foregått gjennom et skytebaneutvalg. Skytebaneloven har krav om at det skal etableres et skytebaneutvalg med like mange medlemmer valgt av skytterlaget som valgt av kommunestyret. Dette kravet henger igjen fra tiden før det var vanlig med reguleringsplan for skytebaner. Fortsatt kan det være nyttig å ha et skytebaneutvalg, men det er ikke alltid like lett å få kommunene til å stille med representanter. Prosessen kan også gjennomføres uten et slikt utvalg, siden de forholdene utvalget skulle belyse i dag langt på vei blir belyst gjennom planarbeidet. I slike tilfeller vil man ikke ha den direkte kontakten inn mot kommunestyret, og informasjon må derfor overbringes på annet vis. Det er viktig å få frem at skytebaner er idrettsanlegg. Idrettsrådet i kommunen kan ofte være en viktig kanal inn mot beslutningstagerne i kommunen, og det anbefales derfor å søke bistand hos idrettsrådet.

Organisasjonene sentralt har erfaring med informasjonsarbeid, og kan gi råd om dette.

6.6 Detaljprosjektering

6.6.1 Organisering

Senest når detaljplanleggingen starter, bør det foretas en kartlegging av interne ressurser blant medlemmene, og eventuelle ressurser i nærmiljøet. I denne fasen er det nødvendig med kompetanse på mange felt innen bygg og anlegg, og det er mye å spare på å trekke på egne medlemmer og eventuelt lokale bedrifter.

Skytterne selv har ofte mye kompetanse på hvordan skytebaneanlegg fungerer, og i denne fasen handler det mest om å organisere arbeidet på en god måte, og å arbeide strukturert. Detaljprosjekteringen bør startes med å avklare hvem som har hvilken rolle i denne fasen, og hvordan beslutninger skal fattes. Første skritt i selve prosjekteringen bør være å fortsette

programmeringsarbeidet, ved å få på plass en detaljert oversikt over hvilke funksjoner man ønsker. Det kan være naturlig å dele arbeidet i tre: Selve skytebanene, skytterhus/klubbhus, og tilhørende funksjoner.

Ved detaljprosjektering av anlegget anbefales det å gjøre en grov vurdering av livssyklus kostnader. For skyteanlegg kan dette gjøres nokså enkelt, og behøver ikke å være matematisk helt korrekt med tanke på inflasjon, renter og liknende. Poenget er å ha et bevisst forhold til hvordan valgte løsninger påvirker momentene nedenfor, og hvilke valg som gir en best mulig balanse mellom disse:

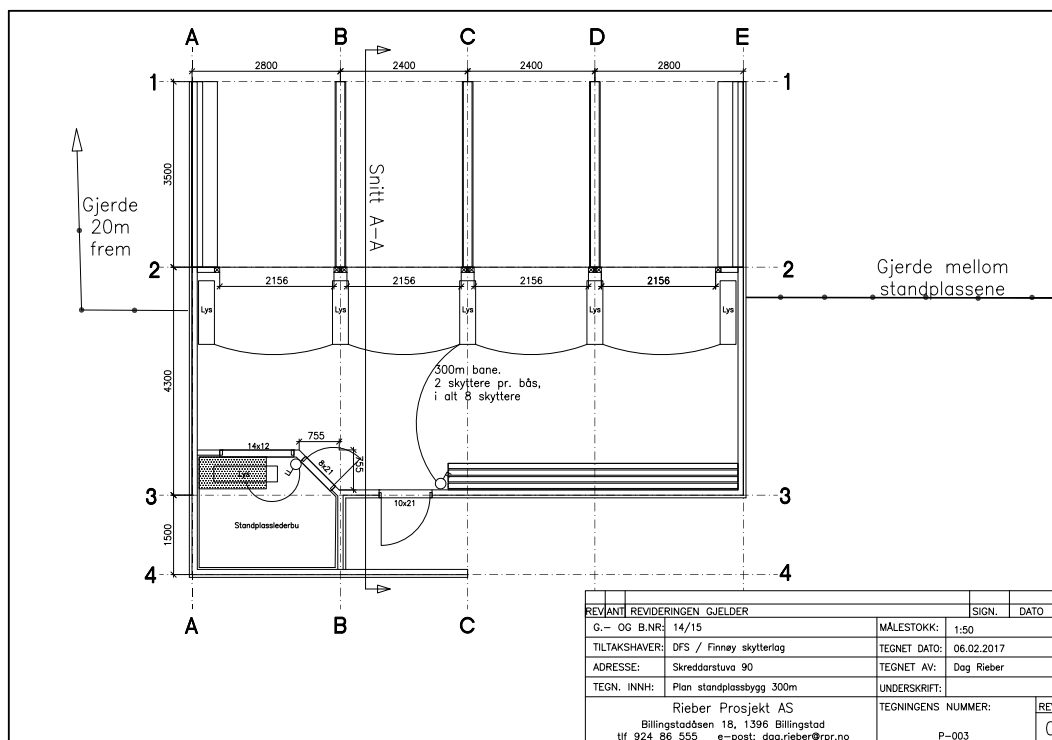
- Byggekostnad
- Driftskostnader (administrasjon, kommunale avgifter, løpende vedlikehold, strøm, alarm/ adgangskontroll og innleide tjenester som snømåking og liknende)
- Periodisk vedlikehold, større utskiftninger og forventet behov for ombygging/oppgradering
- Antatt nødvendige store oppgraderinger

Generelt anbefales det å bruke mest mulig standardprodukter som er lett å skifte ut og få reservedeler til.

6.6.2 Skytebaner

Selve skytebanene vil normalt være plassert på området tidligere i planleggingsprosessen, fordi plassering og skyteretning er helt essensielt med tanke på å ivareta støy, sikkerhet og utformingskriteriene. Detaljer omkring adkomst til baner, plassering av skytterhus og liknende vil vanligvis ikke være helt fastlagt før detaljprosjekteringen.

Det er nå viktig å tenke gjennom personflyten på skytebanen, spesielt ved stevner, som er den situasjonen da det er mest mennesker på banen. Her må det tas hensyn til påmelding, oppholdsareal, venterom, skytebane og flyt av personer mellom disse områdene. Krav til universell utforming må også tas i betraktning. Det vanskeligste kan ofte være at bevegelsehemmede skal komme til alle deler av anlegget uten å måtte forsere trapper eller andre hindringer.



Plantegninger
standplassbygg.

I detaljprosjekteringen må det utarbeides en målsatt situasjonsplan, et kart der alle baner, bygninger med mer er plassert. I tillegg kommer detaljtegninger av standplasser og installasjoner på banen, slik som kastemaskinhus på leirduebaner og skivenalegg, kulefang og liknende på pistol og riflebaner.

Forsvaret og politiet kan ha behov for å bruke skytebanene. De bør derfor bli kontaktet for å kartlegge deres behov, og hvilke konsekvenser dette har for utformingen. Behøves for eksempel lagringsareal eller egne bygninger, så må det settes av plass til dette.

Skytebaner plasseres ofte i områder der grunnforholdene kan være usikre før bygging påbegynnes. Dette representerer en usikkerhet når det kommer til kostnader til fundamentering. Ved planleggingen vil det være fordelaktig å plassere bygninger og installasjoner på de områdene der grunnen er antatt å være så gode at større masseutskiftninger eller liknende unngås.

6.6.3 Skytterhus/klubbhus

Detaljplanleggingen av skytterhus/klubbhus bør ta utgangspunkt i et detaljert romprogram. Dette skal si noe om hvilke rom som behøves, omtrent hvor store de skal være, eventuelt hvor mange mennesker det skal tas høyde for. Typiske rom som må med i romprogrammet er:

- Inngangsparti
- Påmelding
- Oppholdsrom
- Kjøkken
- WC
- HCWC
- Kontorer
- Våpenrom
- Bøttekott
- Lager
- Etc.

Når romprogrammet er fastsatt kan en begynne å planlegge selve bygningen. I denne fasen kan det være gunstig å få hjelp av en arkitekt, som er vant til å løse slike oppgaver og kjenner regelverket i teknisk forskrift, og kan vurdere forhold som brannsikkerhet, krav til universell utforming og liknende.

Personflyten i huset er det viktig å ta stilling til, slik at det ikke oppstår trange møtesteder. For eksempel er det lite gunstig å ha påmeldingsluke i et trangt inngangsparti. Kanskje bør en ha påmeldingsluke som er tilgjengelig ute under tak, slik at det ikke er nødvendig at alle skytterne på stevner må inn i huset.

Det må vurderes behovet for alarm/adgangskontroll. Kjøkken for produksjon av varmmat krever fettutskiller og egen tillatelse, og vil derfor forholdsvis sjelden være aktuelt i skytterhus.

Dersom det skal være innendørs skytebane i skytterhuset, må også adkomst dit og personflyten vurderes nøye.

En spesiell problemstilling som er lite påaktet på skytebaner er det faktum at håndtering av ammunisjon fører til at skytterne får tungmetaller på hendene, og at vask av hender derfor er viktig for å unngå å få tungmetallene inn i kroppen. Det bør derfor være håndvasker som er lett tilgjengelige etter skyting, før man entrer oppholdsarealene hvor det serveres mat. Helst bør en slippe å gå inn på et toalett for å komme til en vask.

6.6.4 Tilhørende funksjoner

Følgende tilhørende funksjoner må prosjekteres:

- Vei
- Parkering
- Infrastruktur som vann, avløp, strøm og internettforbindelse

Først må en ta stilling til dimensjonering av de ulike funksjonene. Til selve prosjekteringen behøves både entreprenørkompetanse og kompetanse om rør- og elektroinstallasjoner.

6.6.5 Organisering av fellesanlegg

Fellesanlegg for flere brukergrupper reiser mange spesielle problemstillinger. Rent praktisk handler det om hvem som har tilgang til felles funksjoner når, fordeling av ansvar for drift og vedlikehold, egne arealer for hver brukergruppe og liknende. I tillegg kommer spørsmål om hvordan samarbeidet skal organiseres rent juridisk. Her er det nødvendig å oppsøke profesjonell hjelp. Organisasjonene har en hel del erfaring med slike samarbeid, og kan gi nyttige tips, samt bidra med advokathjelp.

Noen viktige forhold som må avtales/avklares på fellesanlegg er:

- Hvem skal stå som eier av anlegget?
- Hvem skal ha inntekter fra storviltprøver som avholdes på anlegget?
- Deling av brukstid til fellesarealer
- Klare avgrensninger av ansvarsfordeling
- Brukstider
- Brukerbehov
- Ansvar for rengjøring, drift og vedlikehold
- Fordeling av utgifter til drift og vedlikehold
- Samtidig skyting er miljøskapende og kan gi kortere totale skytetider, men krever for eksempel stort parkeringsareal
- Felles planlegging av stevnedatoer år for år, og felles varsling
- Driftsstyre
- Eget kontor for hver brukergruppe kan være lurt.

Fellesanlegg som et eget aksjeselskap (AS)

Et aksjeselskap (AS) kan søke om spillemidler, forutsatt at aksjeselskapets vedtekter oppfyller kravene i spillemiddelordningen. Med det menes at kravene om at aksjeselskapets vedtekter først og fremst skal inneholde følgende:

1. skal ha et idrettslig formål, ikke økonomisk formål
2. eventuelt overskudd skal anvendes til det idrettslige formålet
3. utbytte skal ikke utbetales
4. mer enn 50 % av aksjene skal være eiet av en eller flere spillemiddelsøknadsberettigede aktører.

6.7 Leie, kjøp eller ekspropriasjon av grunn

For å etablere en skytebane behøves disposisjonsrett over grunnen der banen skal anlegges. Disposisjonsrett kan oppnås på ulike måter. Enklest er det om en grunneier er villig til å leie ut eller selge grunnen. Dersom grunneier ikke er villig til å avstå eiendom, så kan ekspropriasjon av bruksrett eller eiendomsrett til grunnen være en mulighet. Stadig færre kommuner er villige til å gjennomføre ekspropriasjon. DFS har egen ekspropriasjonshjemmel, men den forutsetter i praksis at det er vedtatt en reguleringsplan, og det er mange kommuner som ikke vil godkjenne reguleringsplan hvis de vet at grunnen blir ekspropriert i neste omgang. Dermed er det frivillig avtale som oftest blir løsningen.

Sonderinger om disposisjonsrett til grunn kan med fordel starte tidlig, men det er generelt lite gunstig å inngå noen avtale før en vet hvor stort område som behøves. Etter gjennomført forprosjekt vil man vite mye om hvilket areal som behøves. Dermed er dette et gunstig tidspunkt for å inngå en opsjon for kjøp eller leie av området. Det gjenstår fortsatt betydelig usikkerhet knyttet til regulering, og derfor bør kontrakten utformes som en opsjon. På den andre siden vil det ofte være lettere å få godkjent reguleringsplan i mange kommuner om avtale med grunneier foreligger.

Dersom det ikke oppnås enighet med grunneier om disposisjonsrett for grunnen, kan ekspropriasjon være eneste løsning. I så fall bør man gå i dialog med kommunens administrasjon og politikere for å klargjøre kommunens holdning til ekspropriasjon.

Mange steder er en avhengig av veirett for å komme til det aktuelle området. Det finnes svært mange ulike former for veisamarbeid, og muligheten for å få rett til vei må derfor undersøkes tidlig.

Dersom det inngås leieavtaler, er det viktig at denne har en varighet på minimum 30 år, da dette er et krav for å kunne motta statsstøtte eller spillemidler.

Når det bygges fellesanlegg for flere brukere, er det viktig å tidlig ta stilling til avtalestrukturen. Den vanligste løsningen er at skytterlag tilknyttet DFS har eierskap eller leiekontrakt til grunnen og leier videre til andre brukere.

Ved inngåelse av leieavtaler anbefales det på det sterkeste å få hjelp av advokat for å sette opp en god og balansert avtale som står seg i mange år. Ta kontakt med organisasjonene, som kan hjelpe til med kontraktutkast eller henvise til en egnet advokat.

6.8 Planlegging av drift av skytebaneanlegg

Drift av skytebaneanlegg bør planlegges samtidig som bygninger og anlegg planlegges, slik at det kan legges til rette for enklest mulig drift og vedlikehold. Følgende momenter bør tas i betraktning:

- Ta hensyn til at mange ulike personer skal delta i driften
- Velge løsninger som er enkle å drifte
- Enkelt renhold er viktig
- Sikkerhetsinspeksjoner skal gjøres to ganger pr. år
- Vedlikehold av baner og bygninger bør kunne utføres av medlemmene selv
- Fordeling av ansvar for de ulike oppgavene
- Utarbeidelse av enkle rutiner for de ulike oppgavene
- Etc.



Eksempel på bane med tilfredsstillende kulefang

Foto: Runar Sørensen



Foto: Runar Sørensen

Planlegging av innendørs skytebaner

7.1 Skytebane for rifle kaliber .22 og pistol

Innendørs skytebaner vil som oftest ligge i tilknytning til en utendørs skytebane eller i en idrettshall, skole eller liknende. Av den grunn omtales kun de bygningstekniske forhold som er direkte knyttet til selve skytebanen her. Ved planlegging av innendørs skytebaner er skytebaneforskriften helt sentral. I tillegg kommer en rekke krav i teknisk forskrift. Det finnes også veiledningsmateriell for utforming av innendørs skytebaner. Ta kontakt med egen organisasjon for råd og veiledning om løsninger, og nyeste kunnskap om innendørsbaner.

Mens lokalisering er en stor problemstilling for utendørsbaner, handler etablering av innendørsbaner mer om praktiske forhold knyttet til aktuelle lokaler. Når man skal vurdere lokaler og byggekostnader, så må det spesielt gjøres vurderinger av forholdene gjengitt nedenfor:

Hva slags skyting?

Hvordan skytebanen skal brukes, og hvilke våpen det skal legges til rette for er det aller første som må avklares. Dette er av stor betydning for hvilke løsninger som bør velges. Baner for én våpentype og kun skyting fra fast standplass er enklest, mens baner for flere våpentyper og mulighet for fremrykning på banen blir mer kompliserte.

Plassbehov

I tillegg til standplass og selve baneløpet, må det være plass til kulefanger, ventilasjon, standplassledelse og gjerne benk for utstyr eller tilskuere, samt mulighet for å gå bak skytterne. Dermed må banerommet være flere meter lengre enn den aktuelle skyteavstanden. Nøyaktig hvor langt rommet må være kommer an på valg av løsninger.

I bredden er det vanlig som et minimum å sette av 1,2 m pr. skytter på riflebaner og 1,0 m pr. skytter på pistolbaner, og i tillegg 0,4 m ekstra på hver ytterside. I tillegg til skytternes plassbehov må det tas høyde for sikkerhetstiltak, støydemping, ventilasjonskanaler og liknende, som kan påvirke både bredde og høyde i rommet. Støydemping og rikosjettsikring trenger normalt ikke ta mer enn inntil 25cm på hver side av banerommet. Hvor mye av høyden som går med er svært avhengig av ventilasjonsløsningen som velges, og er derfor vanskelig å si noe generelt om.

Sikkerhet

Sikkerhet på innendørsbaner handler i stor grad om sikring mot gjennomskyting, rikosjetter og tilbakekast. Når man regner med alle vegger, gulv og tak i en innendørs skytebane, ser en at det totale arealet er stort. Det er derfor fort å undervurdere kostnadene til sikkerhetstiltak. Valg av materialer blir ofte en avveining mellom byggekostnad og vedlikeholdsbehov. I trebygninger, eller bygninger av Leca, må det tas med gjennomskytingssikring i form av stålplater. Betongbygninger har normalt tilstrekkelig gjennomskytingssikring uten ekstra tiltak, men kan til gjengjeld være mer kritisk med tanke på rikosjetter og tilbakekast av prosjektiler.

Eventuelle rømningsdører ut fra skytebanen, mellom standplass og skivene, må sikres spesielt mot gjennomskyting. Det samme gjelder eventuelle vinduer i det aktuelle lokalet.

Ventilasjon (krav og anbefaling)

Hensikten med ventilasjon på skytebaner er å få ut røygasser, men enda viktigere å få tungmetallene bort fra luften som skytterne puster inn. Krav til ventilasjon på innendørs skytebaner finnes i Sikkerhetsbestemmelsene som følger Skytebaneforskriften. Det er imidlertid viktig å være klar over at disse kravene er for lave ved hyppig bruk.

Spesielt på skytebaner der aktive brukere eller standplassledere oppholder seg mange timer pr. uke, er det behov for bedre ventilasjon enn minimumskravet i forskriften. Ved utleie til offentlige brukere som politiet og Forsvaret, kommer også arbeidsmiljølovens krav inn i bildet. Disse er strenge, og krever en betydelig oppgradering av ventilasjonen i forhold til forskriftens krav.

Uansett hvem som er brukerne av en skytebane, anbefales det å etablere svært god ventilasjon. Ventilasjon av innendørs skytebaner handler ikke bare om luftmengde, men like mye om at luftstrømmen leder forurensningene bort fra skytterne. For å kunne prosjektere utformingen av ventilasjonen, må derfor bruken av skytebanen være fastlagt. Ta kontakt med din skytterorganisasjon for å få anbefalinger om ventilasjon på innendørs skytebane.

Det er viktig å huske på at en innendørs skytebane ikke skal tilkobles ventilasjonsanlegg som forsyner andre deler av bygningen, men må ha eget anlegg. Dette for å hindre spredning av forurensning via roterende varmegjenvinnere til andre deler av bygningen.

Belysning

Felles for alle innendørs skytebaner er behovet for sterk og jevn belysning på skivene, slik at forholdene blir like for alle skytterne. Organisasjonene har ulike krav til belysning på ulike baner. Sjekk derfor aktuell veileder eller kravspesifikasjon for den tiltenkte bruken.

Lyd

Lydisolering mot andre deler av bygningen kan være nødvendig dersom det er støyfølsom bruk i samme bygning. Plasseringen av banen i bygningen i forhold til slik støyfølsom bruk har mye å si, men materialbruk er også viktig. For vurderinger av lydisolerende tiltak er det nødvendig å konferere en akustiker, som kan gjøre nærmere beregninger av lydoverføringen. Stålkulefangere bør ikke festes mekanisk i bygningsstrukturen, da det kan medføre at strukturlyd forplanter seg i bygningen over lange avstander. Montering av vibrasjonsisolatorer eller en slakk sikringswire for å hindre at kulefangeren velter, kan være aktuelle løsninger.

Akustikken i selve banerommet er også av betydning. Generelt anbefales det at hele himlingen og minst én langvegg i banerommet er lydabsorberende, men det er fordelaktig at begge langveggene er lydabsorberende. Lydabsorpsjon kan kombineres med rikosjettsikring.



Foto: Runar Sørensen

Helse og miljø

På innendørs skytebaner blir det både røykgasser og tungmetallforurensning, spesielt bly. Dette er helseskadelige stoffer, og skytebanen må planlegges på en slik måte at skytterne får i seg så lite røykgasser og bly som mulig. Ventilasjon er allerede omtalt, men i tillegg er følgende momenter viktige for å hindre spredning av bly:

- Banen bør planlegges slik at man går minst mulig på forurenset gulv. Dersom banen er bygget for skyting fra flere posisjoner i banerommet, kan det være lurt å ha en vaskbar gulvmatte i en egen sone før man beveger seg ut i andre deler av bygningen.
- Rengjøring av skytebanen er vesentlig. Det bør velges et gulvbelegg som er lett å holde rent, og en rengjøringsmetode som samler opp forurensningene. Organisasjonene kan gi tips om rengjøringsmetoder. Tidligere var det vanlig å ha innendørs skytebaner for luft og kaliber .22 kombinert med oppholdsrom, slik at banen rigges opp hver gang før skyting. Dette frarådes, da det vil være svært vanskelig å få til et tilstrekkelig godt renhold.
- Vask av hender etter skyting er et effektivt tiltak mot at skytterne får i seg bly via hendene til mat og slimhinner. Det vil være fordel å sette av plass til en vaskerette rett utenfor skytebanen.

7.2 Tilhørende arealer

I tillegg til selve skytebanen behøves en del andre funksjoner. Dette vil variere mye, ut fra hvor banen er og hvordan den brukes, men dette kan være:

- Adkomst
- Venterom
- Oppholdsrom
- Kontor og påmelding
- WC
- Kjøkken
- Våpenrom
- Bøttekott
- Ventilasjonsrom
- Etc.

7.3 Leie av lokaler

Innendørsbaner som ikke bygges i tilknytning til et utendørs skytebaneanlegg, vil det som regel være naturlig å leie lokaler til. Ved bygging av innendørsbaner i leide lokaler er det spesielt viktig å sikre en god avtale tidlig i prosessen. Samtidig er det viktig å gjøre tilstrekkelig mye prosjektering før avtale inngås, slik at man vet at det leide lokalet er stort nok og egner seg, og man har et grovbudsjett for etableringen av banen.

Organisasjonene kan bistå ved inngåelse av leieavtaler, og det anbefales at det aldri gjøres avtaler uten å konferere med egen organisasjon først.

7.4 Andre innendørs skytebaner

Laserskyting, og skyting med lydgevær for svaksynte, opplever økende popularitet. Slik skyting kan gjennomføres i vanlige rom, og det er således lite aktuelt å etablere egne baner for slik skyting.

Innendørsbaner for hagle-skyting, og innendørs skyting med grovkalibret rifle, er ikke vanlig i Norge, og må vurderes helt spesielt i hvert enkelt tilfelle. Det samme gjelder innendørs skytebaner for profesjonelle brukere og baner for dynamisk skyting.



Foto: Runar Sørensen

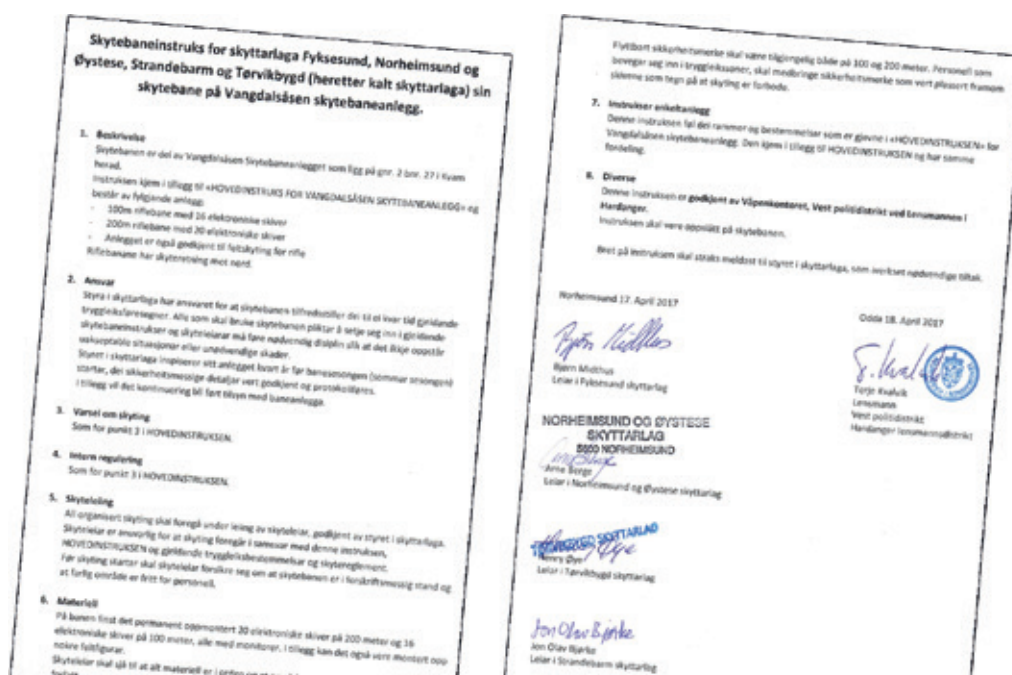
Nødvendige godkjenninger før bygging

8.1 Politigodkjenning

Skytebaneforskriften har krav til politigodkjenning av skytebaner. Godkjenningen av skytebaner skjer i to trinn, før bygging og før bruk.

Ved bygging av skytebaner skal det søkes politiet om forhåndsgodkjenning før byggingen starter. Denne forhåndsgodkjenningen skal sikre at det ikke bygges anlegg som er i strid med skytebaneforskriften. Dermed unngås det situasjoner der en bane ikke kan brukes, eller at det senere må brukes store summer på utbedring av skytebaner for å tilfredsstille forskriftens krav. Dersom et anlegg er planlagt i tråd med sikkerhetsbestemmelsene og annet regelverk, og andre vesentlige forhold er avklart gjennom en reguleringsplan, skal politigodkjenningen være en ren formalitet. Forhold som kan medføre problemer med å få banen godkjent av politiet kan være at man for eksempel har satt av for lite område som fareområde, eller andre sikkerhetsmessige betenkelige løsninger. Det er viktig å være klar over at politiets forhåndsgodkjenning ikke uten videre betyr at alt er i orden. Det er fortsatt baneieiers plikt å se til at skytebanen tilfredsstiller sikkerhetskravene.

Når en skytebane er ferdig bygget, skal den godkjennes før banen tas i bruk. Ved denne godkjenningen skal alle sikkerhetstiltak være ferdigstilt, og det skal være utarbeidet en instruks for hver skytebane, for den aktiviteten som banen er bygget for. Hvis det er flere skyteaktiviteter som kan foregå på samme bane, bør det være en egen instruks for hver aktivitet. For eksempel er det ikke uvanlig at en riflebane benyttes til pistolskyting. I så fall må sikkerhetstiltakene være tilpasset den aktuelle bruken og skytebanen må være godkjent av politiet for slik bruk. Det er kun skyting som er i tråd med godkjent instruks som er tillatt på skytebanen. I tillegg til at sikkerhetsmessige forhold skal være ivarettatt, må instruksen være utformet slik at den ivaretar aktuelle begrensninger knyttet til banen. Slike begrensninger kan stamme fra reguleringsplan, konsesjon, sikkerhetsvurderinger, støyberegninger, leieavtaler, frivillige overenskomster og liknende.



Faksimile av skytebaneinstruks.

8.2 Byggesøknad

Før man kan begynne bygging av en skytebane, installasjoner eller tilhørende bygninger, så må man søke kommunen om byggetillatelse. Det må være en ansvarlig søker som sender inn søknaden. Dette kan være et arkitektfirma, en bygmester eller liknende. Det kreves også ansvarlig prosjekterende og ansvarlig utførende. Hvilke prosjekterende man må ha med er avhengig av hva man bygger, og avhengig av hva kommunen krever. En byggeprosess starter med en forhåndskonferanse. Dette er et møte med byggesaksavdelingen i kommune, der prosjektet gjennomgås og kommunen redegjør for hvilke krav de vil stille til søknaden.

Søknaden skal gjerne inneholde (avhengig av hva man søker om):

- Byggesøknadsskjemaer
- Situasjonsplan
- Etasjeplaner, fasader og snitt
- Løsning for vann og avløp (kan kreve egen godkjenning)
- Redegjørelse for universell utforming (Trinnfri adkomst, ikke avhengig av trapper, orienteringsvennlig utforming, lys, lyd, bredder på ganger dører, snusirkler etc.)
- SHA-plan
- Avfallsplan

På eksisterende skytebaner kommer det ofte opp problemstillinger knyttet til hvilke tiltak som krever byggetillatelse og hvilke som ikke krever byggetillatelse. Rent vedlikehold vil normalt ikke kreve byggetillatelse. Etablering eller utbedring av kulefang kan normalt også gjøres uten byggetillatelse så lenge terrenget ikke endres med mer enn 3 meter i høyden. Etablering av nye skytebaner, utvidelse av baner og liknende vil man imidlertid alltid måtte søke om.

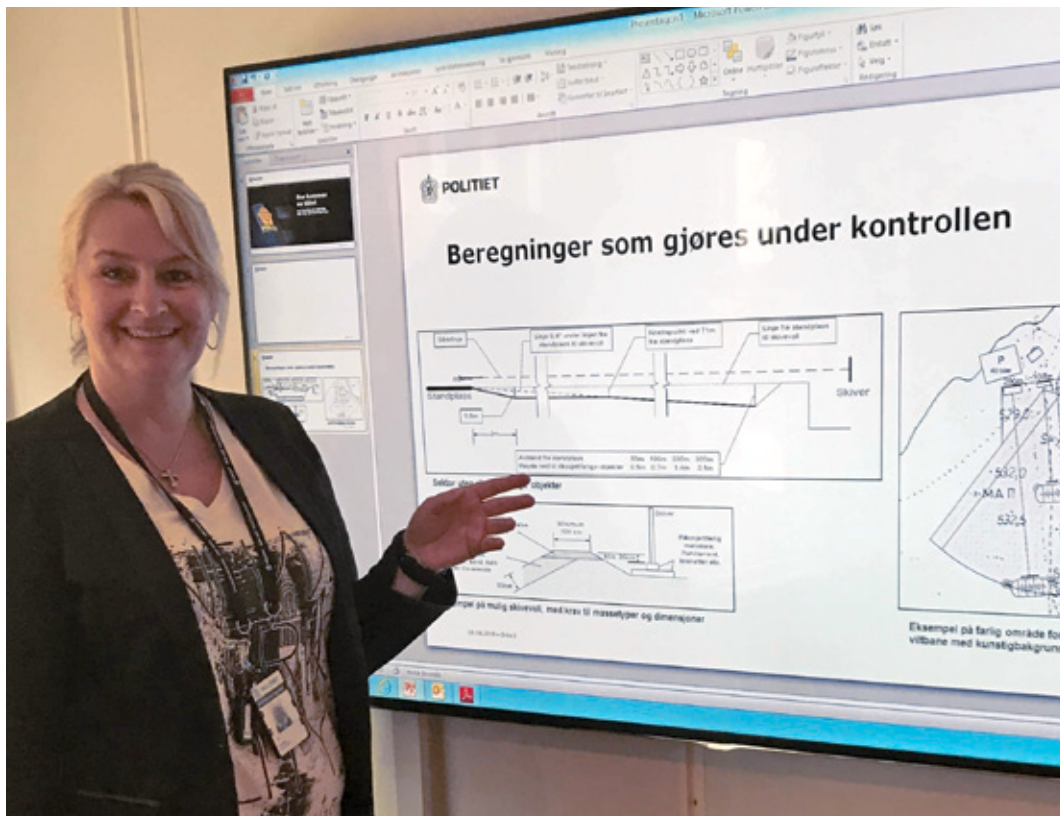
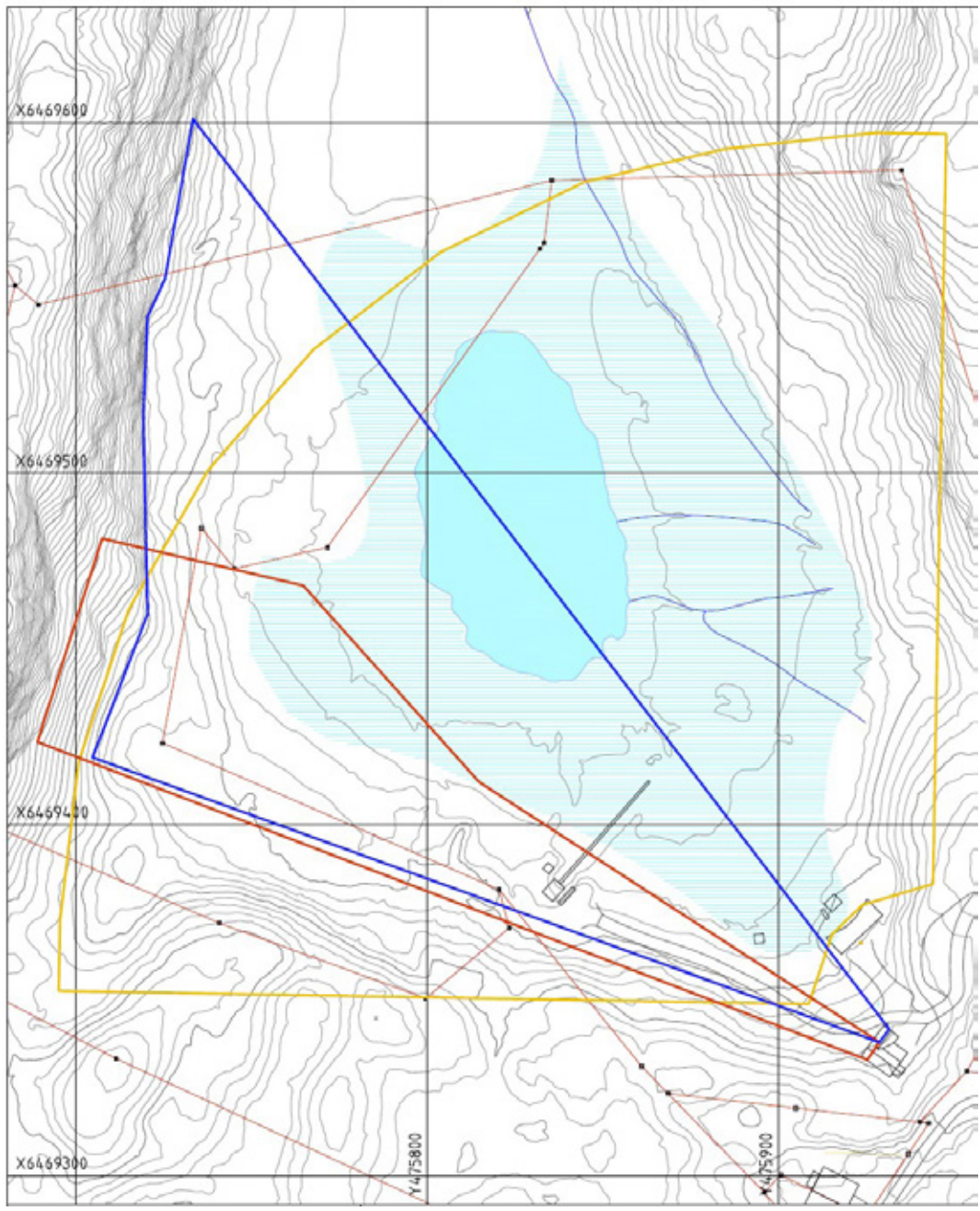
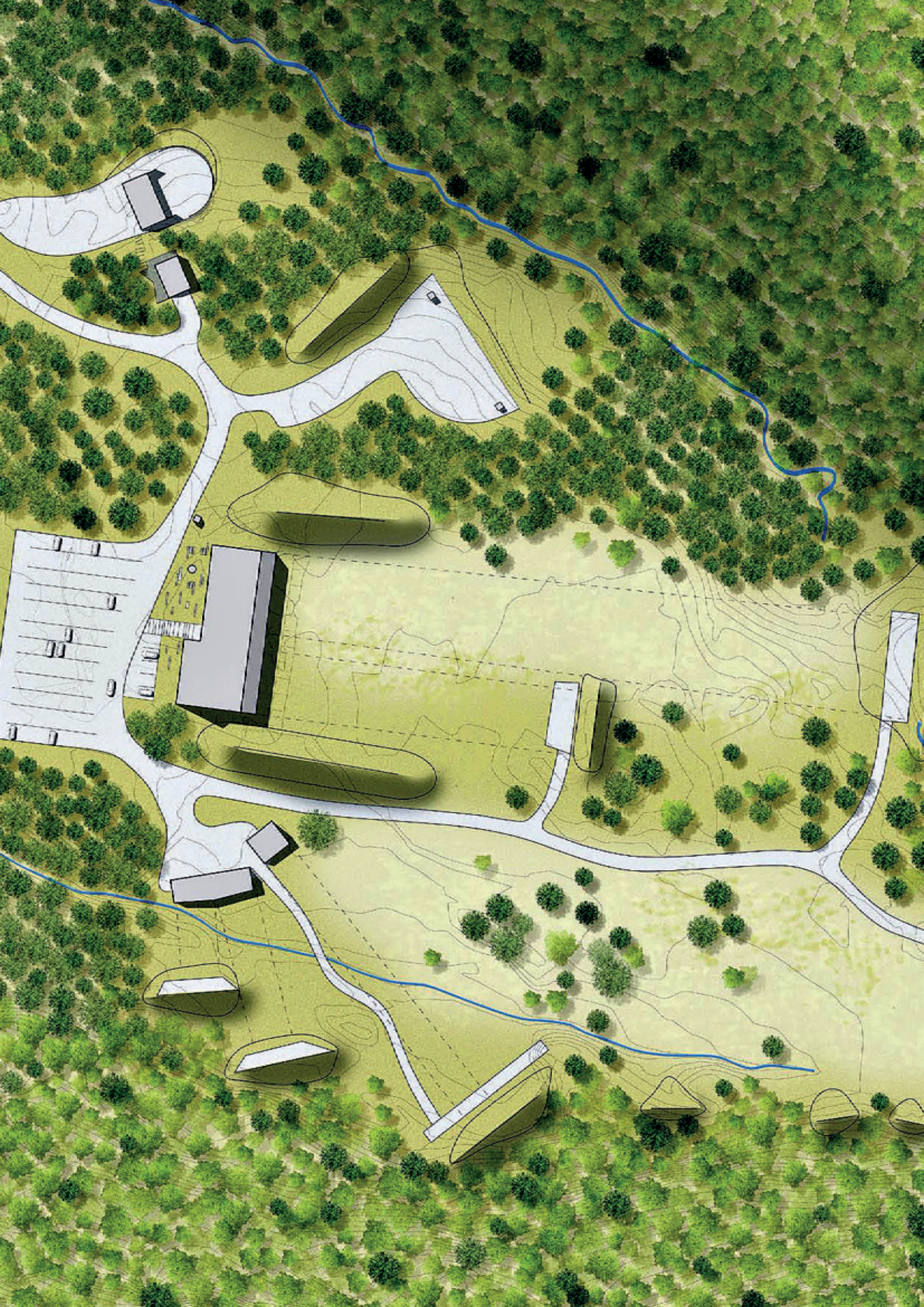


Foto: Karin Moesgaard Næss



Eksempel på dokumentasjon av fareområde for riflebane for faste skiver, riflebane for løpende elg og leirduebane.



Bygging

Denne veilederen handler primært om planlegging, så her nevnes kun noen få punkter som må vurderes i forbindelse med gjennomføring av et byggeprosjekt:

Skytterforeninger har lang tradisjon for dugnadsarbeid, men også på dette punktet har det vært endringer i samfunnet de senere tiårene. Generelt er det vanskeligere i dag å få de yngre til å stille på omfattende dugnadsarbeid. På den andre siden har det blitt flere pensjonister som har mye arbeidskapasitet igjen. Det anbefales å gjøre en grundig kartlegging av interne ressurser for å vite hvilke kunnskaper og hvilken vilje til frivillig arbeid som finnes internt, før man planlegger med stor dugnadsinnsats.

Krav til støy, skytesikkerhet, konstruksjonssikkerhet, universell utforming med mer påvirker hvilke løsninger som kan og bør velges. Alle disse forholdene er det vanskelig å ha full oversikt over, og det anbefales å ta kontakt med egen organisasjon for tips og råd. For eksempel finnes det godt gjennomarbeidede standardtegninger for standplassbygg, der disse forholdene er ivare tatt. Utforming av skiveanlegg, kastemaskinhus for leirduer og skytterhus kan også organisasjonen komme med anbefalinger til.

Et viktig skille mellom en forening og privatpersoner er at en organisasjon ikke kan opptre som selvbygger i byggeprosjekter. Dermed øker kravene til dokumentasjon av prosjektering, krav til ansvarlig søker og prosjekterende og det blir krav til ansvarlig utførende. Dette innebærer at man må ha profesjonell hjelp selv om man baserer seg på dugnadsarbeid i deler av prosjektet. Byggherreforskriftens krav blir også gjeldende for organisasjoner, med de konsekvenser det har.

Ved innhenting av tilbud er det viktig å ha et tilstrekkelig godt tilbudsgrunnlag. Tilbudsgrunnlaget kan være enkle tegninger supplert med en funksjonsbeskrivelse, men det er ytterst få entreprenører og byggmestere som har tilstrekkelig kunnskap om de spesielle kravene som stilles til skytebaner. Det anbefales derfor alltid å supplere en funksjonsbeskrivelse med tegninger, mengdeberegninger og beskrivelser av viktige detaljer som ivaretar støy, sikkerhet og andre forhold som er spesifikke for skytebaner.

Før byggeprosjektet kan starte må det utarbeides et budsjett som skal godkjennes av årsmøtet i foreningen. Det anbefales i alle prosjekter at det føres et nøyaktig regnskap og at det foretas en aktiv budsjettoppfølging. Skulle det oppstå forhold som gjør at budsjettet sprekker, så bør man få vite det så tidlig at det er mulig å velge alternative løsninger. Av samme grunn må man kreve at entreprenør eller byggmester melder avvik og endringer så snart dette oppstår.

Organiseringen av byggearbeidet er viktig. Hvem som er ansvarlig for hva, tydelige skiller mellom dugnadsarbeid og innleid arbeid etc. gjør det lettere å holde oversikt over både byggkvalitet og kostnader.

Husk forsikring av anlegg under oppførelse.



Foto: Vidar Nilsen

Fraflytting av eksisterende anlegg

Nedlegging og fraflytting av skytebaneanlegg har noen helt spesielle problemstillinger knyttet til seg, og kan i seg selv representere store kostnader. Nedenfor nevnes noen av de mest sentrale forholdene, men det kan i en del tilfeller også være helt andre problemstillinger enn de som løftes frem her.

- Tidligere tildelte spillemidler til bygninger og anlegg må tilbakebetales helt eller delvis dersom anlegget legges ned før det er gått 30 år fra tildelingen fant sted. I tillegg kan det komme krav om tilbakebetaling av merverdiavgiftsrefusjon dersom det er mindre enn ti år siden refusjonen ble gitt.
- Sanering av bygninger og anlegg kan bli nødvendig. Graden av sanering vil være avhengig av hvem som eier grunnen, avtaler, og krav fra myndighetene.
- Mulig etterbruk av et skytebaneanlegg må kartlegges. Om for eksempel et skytterhus kan selges til boligformål vil være avhengig av bygningens standard, eiendomsforhold, avtaleforhold, kommuneplanens bestemmelser, eventuell reguleringsplan etc.
- Forurensning fra skytebaner kommer i all hovedsak fra hagl og prosjektiler. Mens skyting med blyhagl gir spredning over et stort område, vil prosjektiler som regel være mer konsentrert i mindre områder i og nær kulefang. Skyting mot selvanvisere i stål og kortholdsskyting med myr som «kulefang» har foregått på mange baner, og kan ha forårsaket at større områder er forurensset. Ved nedleggelse av skytebaner kan det komme krav om opprydning av forurensning. Hvor grundig opprydningen skal være er avhengig av etterbruken av området. Miljøsanering er svært kostbart, og hvem som skal ta denne regningen vil være avhengig av avtaleforhold, etterbruk av området etc.
- I en del tilfeller kan nedleggelse av skytebaneanlegg være nødvendig for at arealer omkring skal kunne benyttes til boligformål eller liknende. I slike tilfeller kan det være såpass god økonomi i utbyggingsprosjektet at det kan være mulig å inngå avtaler om at utbygger tar saneringskostnader. Brukerne av skytebaneanlegg bør om mulig aldri avslutte bruken før bindende avtaler er inngått.
- Eiendomsforhold er avgjørende for mange av punktene nevnt ovenfor. I tilfeller der brukerne av banen som legges ned selv eier grunnen, kan salg av grunnen være aktuelt. I tilfeller der en har bruksrett til grunnen, vil denne bruksretten neppe være omsettelig.

Nedlegging og fraflytting av skytebaneanlegg reiser mange til dels kompliserte juridiske problemstillinger. Så snart det er klart at det kan bli aktuelt å legge ned og/eller å flytte fra et skytebaneanlegg, må egen organisasjon kontaktes for hjelp til å håndtere prosessen på en måte som sikrer brukernes rettigheter og økonomi på best mulig måte.



Foto: Vidar Nilsen

Finansering

11.1 Budsjett / byggekostnader

Mange gode planer stranded på finansieringen. Dette er derfor noe som må tas med i planleggingen så tidlig som mulig. Det kan være nyttig å sette opp et grovt budsjett tidlig, og supplere og detaljere dette utover i prosessen. Budsjett kan settes opp på mange måter, men det vil være lurt å velge en inndeling i mindre enheter. For eksempel kan vei, parkering, skytterhus, standplasser og skyteanlegg ha hver sin post. Så kan hver post igjen deles i underposter etter fag eller bygningsdeler.

Det er viktig å huske budsjettposter for planlegging, kjøp, leie, kommunale gebyrer, infrastruktur etc. i tillegg til de rene byggekostnadene. Det kan være mulig å få redusert for eksempel kommunale avgifter, særlig reguleringsgebyr. Det anbefales å søke om fritak eller lavt reguleringsgebyr når reguleringsplan påbegynnes og det er langt frem til at kommunen får dette som en plusspost i sitt regnskap. Senere er det mye vanskeligere å få til dette.

Alle prosjekter har en økonomisk usikkerhet. Dette bør gjenspeiles i budsjettet. I tidlig fase kan uforutsett-/usikkerhet-posten være opp mot 50%, men denne vil gradvis reduseres etter hvert som planleggingen går fremover. Når bygging starter bør usikkerheten være redusert kraftig, men en gjenværende usikkerhet på rundt 15% vil være normalt.

11.2 Spillemidler

Tilskudd av spillemidler inngår som en del av finansieringen av de fleste skytebaner som bygges i Norge. Kulturdepartementets bestemmelser for tilskuddsordningen, med vilkår for tilskudd, og krav til utforming av anlegg blir dermed i stor grad førende for hvordan anlegget skal planlegges og bygges. Bestemmelsene inneholder de generelle reglene for tilskuddsbeløp og maksimale tilskudd.

I forbindelse med søknad om spillemidler er følgende punkter viktige:

1. Anlegget må være innarbeidet i en vedtatt kommunal plan som omfatter idrett og fysisk aktivitet.
2. Anlegget skal registreres i anleggsregisteret. Dette gjøres av kommunen der anlegget skal bygges.
3. Det er et utvalg organisasjoner som kan søke om tilskudd, og det er kun anleggseier som kan stå som søker.
4. Eier av anlegget må ha eiendomsrett eller feste-/leierett til grunnen der anlegget skal ligge. Rett til bruk av grunn skal dokumenteres.
5. Det må utarbeides et kostnadsoverslag som skal vedlegges søknaden.
6. Det må utarbeides en finansieringsplan som viser hvordan planlagte kostnader skal finansieres. Alle poster i finansieringsplanen, med unntak av søknadsbeløpet, skal dokumenteres.

For nærmere informasjon om spillemiddelordningen og krav som må tilfredsstilles for å kunne søke om og motta tilskudd: www.idrettsanlegg.no eller www.anleggsregisteret.no

Som hovedregel kan det søkes om tilskudd på inntil 1/3 av godkjent kostnad til bygging og/eller rehabilitering av skytebaner, men det er satt maxsgrenser for ulike anleggstyper. Det er gitt maks-grenser for tilskudd. I tillegg gjelder at samlet statlig tilskudd ikke kan overstige 50 % av godkjent kostnad i søknaden.

11.3 Momskompensasjon ved bygging av idrettsanlegg

Ordningen med kompensasjon for mva. ved bygging av idrettsanlegg kommer som et tillegg til spillemiddelordningen. Før man kan søke om tilskudd må anlegget være ferdig. Ordningen forvaltes av Lotteri- og stiftelsestilsynet. Mer informasjon kan finnes her:

<https://lottstift.no/tilskotsordninger/om-momskompensasjon-idrettsanlegg/>

11.4 Momskompensasjon generell ordning

Lotteri- og stiftelsestilsynet fordeler penger til frivillige lag og organisasjoner. Formålet med ordningen er å fremme frivillig aktivitet gjennom å kompensere for kostnader som frivillige organisasjoner har til merverdiavgift ved kjøp av varer og tjenester. Fra søknadsåret 2019 er det vedtatt ny *Forskrift om merverdiavgiftskompensasjon for frivillige organisasjoner*.

Ytterligere informasjon finnes på:

<https://lottstift.no/tilskotsordninger/om-momskompensasjon-generell-ordning/>

11.5 Gjenervervserstatning

I tilfeller der skytebaner blir flyttet eller nedlagt uten etter brukernes eget ønske, kan det være grunnlag for gjenervervserstatning. En forutsetning vil normalt være at brukerne av banen selv eier grunnen eller har lang tid igjen av en leiekontrakt. Normalt skal slik erstatning dekke det det vil koste å bygge opp igjen et nytt anlegg med tilsvarende funksjoner og arealer, men etter dagens standard. Fratrukk for slit og elde gjøres normalt ikke fordi en ikke-kommersiell virksomhet ikke vil ha økonomisk mulighet for å dekke merkostnaden selv.

Gjenervervserstatning er et juridisk komplisert område, og det anbefales derfor å ta kontakt med egen organisasjon så fort som mulig dersom det kan se ut til at man vil måtte gå fra et eksisterende anlegg.

11.6 Egenkapital og dugnad

Egenkapital må ofte utgjøre den største delen av finansieringen av nye anlegg. Solid økonomi er dermed en forutsetning for å kunne gå i gang med planlegging av et nytt skytebaneanlegg.

Skyttere har lang tradisjon med dugnadsarbeid på anleggene rundt i Norge. Dugnadsarbeid kan ved god planlegging og organisering være et vesentlig bidrag, men ofte overvurderes den forventede dugnadsinnsatsen. Det er viktig å ha et nøkternt forhold til bruk av dugnad, slik at en ikke overvurderer dugnadsinnsatsen i planleggingsfasen, eller sliter ut medlemmene.

11.7 Støtte fra organisasjonene

Det frivillige Skyttervesen

DFS gir støtte til erverv av grunn til skytebane. Det gis også støtte til enkelte anleggstiltak. Gjennom DFS sin Miljøpakke gjøres det hvert år støydempingstiltak på skytebaner, som regel i form av bygging av støydempede standplasser på baner som oppfyller gitte kriterier. Støtte fra DFS gis kun til skytebaner som eies av skytterlag tilknyttet DFS, og kun til baner for DFS-aktivitet. DFS gir økonomisk bidrag til teknisk bistand og juridisk hjelp for tilknyttede skytterlag.

Norges Jeger- og Fiskerforening

NJFF kan gi råd om finansiering av skytebaner.

Norges Skytterforbund

NSF kan gi råd om finansiering av skytebaner.

Norges Skiskytterforbund

NSSF dekker kostnader knyttet til første befaring av anleggsrådgiver på skiskytteranlegg.

11.8 Annen finansiering

Mange anlegg har blitt en realitet ved hjelp av midler som kommer i tillegg til det som er oppgitt ovenfor. Aktuelle supplerende finansieringskilder kan være:

- Kommunen
- Fylket
- Stiftelser
- Banklån
- Gaver fra private og bedrifter
- Subsidierte priser på materialer og utført arbeid.
- Massedeposering i støy-/sikkerhetsvoller

Inntekter fra massedeposering kan være en god finansieringskilde. Dette er imidlertid langt fra enkelt, da slik massedeposering krever ulike tillatelser, gode avtaler, adgangskontroll, grunneiers tillatelse, grunnundersøkelser, massekontroll etc. I tilfeller der masseinntak kan være aktuelt må egen skytterorganisasjon kontaktes for råd.

Litteratur og nettsider

For den som ønsker å fordype seg i informasjon om utforming av skytebaner, regelverk og liknende, kan disse nettsidene være en god start:

www.idrettsanlegg.no
www.anleggsregisteret.no.
www.dfs.no
www.njff.no
www.skyting.no
www.skiskyting.no
www.lovdatab.no



Utgitt av:
Kulturdepartementet

Bestilling av publikasjoner:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
www.publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00
Publikasjoner er også tilgjengelige på:
www.regjeringen.no
Foto forside: Haakon Sundbo, Norges Skiskytterforbund,
Norges skytterforbund, Runar Sørensen
Publikasjonskode: V-1011 B
Design og ombrekking: Konsis Grafisk AS
Trykk: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
01/2020